

УДК 94 : 336.22 (438) “1633/1647”

ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІСЛЯСЕЙМОВИХ СЕЙМИКІВ У СВІТЛІ ПОДАТКОВИХ АКТІВ СЕЙМІВ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ (1633–1647)

Олексій ВІННИЧЕНКО

Львівський національний університет імені Івана Франка, кафедра давньої історії
України та архівознавства

Післясеймові (реляційні) сеймики як елемент парламентської системи Речі Посполитої утворилися в кінці XVI ст., а на час правління Владислава IV (1632–1648) були вже сталим інститутом. З огляду на відсутність законів, які регламентували б діяльність післясеймових сеймиків, цінну інформацію про їх функціонування містять сеймові податкові акти – поборові універсали та податкові декларації воєводств. Податкові акти сеймів 1633–1647 років регламентували різні аспекти діяльності післясеймових сеймиків в окремих воєводствах і землях: встановлювали час і місце проведення, визначали справи, якими мали займатися учасники зібрань (ухвалення податків, визначення способу їх збору, обрання збирачів податків, використання зібраних грошових сум, підтримання публічної безпеки тощо), апробували минулі й майбутні сеймові постанови та інше.

Ключові слова: Річ Посполита, Владислав IV, парламентська система, сейм, післясеймові (реляційні) сеймики.

Запровадження післясеймових (реляційних) сеймиків як окремого типу шляхетських зібрань дослідники, які займаються питаннями функціонування станово-представницької системи в Речі Посполитій, зазвичай пов'язують із прийняттям сеймової конституції 1591 року “*Złożenie zjazdów po seymie*”¹. Згідно з нею, через вісім тижнів після завершення сейму призначалися “з'їзди на звичних місцях” для представлення послами рахунків, обрання поборців (збирачів податків) і депутатів шафарів для розрахунку та судіння жовнів. При цьому сеймики не скликалися в Мазовецькому та деяких інших воєводствах, послы яких обрали названих виконавчих осіб на сеймі. Зазначалося, що конституція не порушувала права Великого князівства

¹ *Włodarczyk J.* Sejmiki łączyckie. Łódź, 1973. S. 90–92; *Plaza S.* Sejmiki i zjazdy szlacheckie województw poznańskiego i kaliskiego. Ustrój i funkcjonowanie (1572–1632). Warszawa; Kraków, 1984 [Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. DCCXX. Prace prawnicze. Zesz. 110]. S. 52–53; *Trawicka Z.* Sejmik województwa sandomierskiego w latach 1572–1696. Kielce, 1985. S. 30; *Ujma M.* Sejmik lubelski 1572–1696. Warszawa, 2003. S. 52–53.

Литовського (далі – ВКЛ)², а ці з'їзди забезпечувалися покоем і безпекою, згідно з правом про сейми³.

Ця сеймова ухвала, однак, носила оказіальний характер і не впроваджувала інститут реляційних сеймиків стало, створюючи лише прецедент на майбутнє. Але, як це часто траплялося в політико-правовій практиці Речі Посполитої, постанови, яка регулювала б скликання і проведення післясеймових сеймиків як постійно діючого інституту, сейми в наступні десятиліття так і не прийняли⁴. Очевидно, це було спричинено нерегулярним проведенням самих сеймів, від результатів діяльності яких залежала необхідність скликання реляційних сеймиків. Незважаючи на відсутність правової регламентації, за правління короля Сигізмунда III Вази (1587–1632) відбувається поступовий розвиток післясеймових зібрань⁵. Початково їх діяльність обмежувалася традиційними функціями, пов'язаними з роботою сейму і окресленими ще в конституції 1591 року – звітними (посли складали звіт-реляцію про роботу сейму та свою діяльність під час його засідань), ухвалюючими (учасники зібрань приймали постанови про виконання сеймових рішень, найчастіше стосовно ухвалення податків і визначення способу їх збору) та виборчими (учасники обирали поборців і шафарів податків, ротмістрів повітових хоругв, тобто осіб, які мали виконувати сеймові й сеймиків рішення)⁶. Згодом післясеймові сеймики починають (як свідчать, наприклад, матеріали сеймиків Руського і Белзького воєводств – після рокошу Миколая Зебжидовського і регулярно від 20-х років XVII ст.⁷) ухвалювати постанови, що стосувалися справ місцевого самоврядування.

Відсутність загального правового регулювання діяльності післясеймових зібрань зумовила необхідність для кожного успішно завершеного сейму спеціально приймати рішення про проведення реляційних сеймиків в усіх воєводствах (землях). Скликання їх не було обов'язковим (знову ж таки через

² У ВКЛ післясеймові сеймики відбувалися в кожному повіті, згідно зі статутом 1588 року (9-й артикул, III-й розділ), через чотири тижні після завершення сейму. Посли повіту, повернувшись із сейму, через місцевого воєводу або судового старосту скликали сеймик для того, щоб повідомити обивателів про прийняті на сеймі рішення в справах Речі Посполитої, представивши копію сеймових постанов (*Lanno II. II. Великое княжество Литовское во второй половине XVI столетия: Литовско-русский повет и его сеймик*. Юрьев, 1911. С. 481–482; *Zakrzewski A. B. Sejmiki Wielkiego Księstwa Litewskiego XVI–XVIII w. Ustrój i funkcjonowanie: sejmik trocki*. Warszawa, 2000. S. 145–146).

³ *Volumina legum. Przedruk zbioru praw staraniem xx. pijarów w Warszawie, od roku 1732 do roku 1782, wydanego / Ed. J. Ohryzko (далі – Volumina legum)*. Petersburg, 1859. T. II. S. 332.

⁴ *Plaza S. Sejmiki i zjazdy szlacheckie...* S. 52–53.

⁵ *Ibid.* S. 55–56.

⁶ *Ibid.* S. 50.

⁷ *Вінниченко О. О.* Шляхетські сеймики Руського і Белзького воєводств Речі Посполитої в останній чверті XVI – першій половині XVII століття. Автореф. дис. [...] канд. істор. наук. Львів, 2001. С. 16. Порівн.: *Lityński A. Szlachecki samorząd gospodarczy w Małopolsce (1606–1717)*. Katowice, 1974 [Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. Nr 53]. S. 61 etc.

брак правової норми)⁸ і найчастіше траплялося у випадках, коли сеймові послі не мали відповідних повноважень стосовно вирішення того чи іншого питання, що обговорювалося на сеймі, та забирали його “до братії”, тобто для обміркування і розв’язання на реляційному сеймику свого воєводства (землі)⁹. Зазвичай це були питання, пов’язані з податковими справами: початково “до братії” відкладалися вибори поборців¹⁰, згодом спосіб збору податків, а ще пізніше – питання про сплату податків та використання зібраних коштів узагалі. Як наслідок, рішення про проведення реляційних сеймиків містилося не тільки в самих сеймових конституціях (таких конституцій з останньої чверті XVI – першої половини XVII ст., що торкаються діяльності післясеймових зібрань, налічується більше 60, і більшість з них стосується обговорення й вирішення конкретних питань учасниками окремих сеймиків¹¹), але й в окремих сеймових актах¹², які регламентували збір ухвалених сеймом податків¹³. За правління Сигізмунда III це були поборові універсали, а з часу правління короля Владислава IV (1632–1648) – ще й окремі конституції та податкові декларації воєводств¹⁴.

⁸ Саме тому шляхта наполягала на необхідності їх скликання. Наприклад, учасники реляційного сеймика Руського воєводства 10 січня 1647 р. зазначали, що зібралися “na sejmik relationis, który unaniami consensu zleciwszy Ich Mciom pp. posłom naszym na sejm przeszły z koła naszego wyprawionym w niedziele immediate cztery nam po sejmie przynieść” (Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej polskiej z archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwowie (далі – AGZ). Lwów, 1909. Т. XX: Lauda sejmikowe. Т. I: Lauda wiszeńskie 1572–1648 r. / Oprac. A. Prochaska. S. 499)

⁹ Pawiński A. Rządy sejmikowe w Polsce 1572–1795 na tle stosunków województw kujawskich. Warszawa, 1888. S. 349; Plaza S. Sejmiki i zjazdy szlacheckie... S. 51, 55, 129.

¹⁰ Pawiński A. Rządy sejmikowe... S. 17, 127, 163.

¹¹ Винниченко О. Конституції сеймів 1576–1647 років як джерело до історії організації і діяльності сеймиків у Речі Посполитій // До джерел. Збірник наукових праць на пошану Олега Купчинського з нагоди його 70-річчя. Київ; Львів, 2004. Т. II. С. 233–238.

¹² Про форми сеймових ухвал див.: Ochmann-Staniszevska S., Staniszevski Z. Sejm Rzeczypospolitej za panowania Jana Kazimierza Wazy. Prawo – doktryna – praktyka. Wrocław, 2000 [Acta Universitatis Wratislaviensis. № 2258. Historia CXLVII]. Т. II. S. 248–259; Grodzicki S. Sejm dawnej Rzeczypospolitej jako najwyższy organ ustawodawczy. Konstytucje sejmowe – pojęcie i próba systematyzacji // Czasopismo Prawno-Historyczne. Poznań, 1983. Т. XXXV. Zesz. 1. S. 170–172.

¹³ Pawiński A. Rządy sejmikowe... S. 119; Trawicka Z. Sejmik województwa sandomierskiego... S. 29; Zakrzewski A. B. Sejmiki Wielkiego Księstwa Litewskiego... S. 146.

¹⁴ Саме за правління Владислава IV сеймики починають частково перебирати функції сейму, зокрема щодо визначення типу податків, які стягувалися для отримання певної грошової суми, призначеної сеймом окремим воєводствам (землям) для сплати до державного скарбу. Сейм зберіг за собою право ухвалення податків загалом, його підставовою податковою ухвалою був окремий акт – податковий універсал. Останнє було пов’язано з тим, що в тогочасній шляхетській свідомості сеймова конституція мала характер сталого права, тоді як правова дія універсала обмежувалася певним терміном (Filipczak-Kocur A. Skarb koronny za Władysława IV. 1632–1648. Opole, 1991 [Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Powstańców Śląskich w Opolu. Studia i monografie. Nr 176]. S. 15–16). Від 40-х років XVII ст. відбувалася поступова, але виразна стабілізація господарчих чинностей сеймиків: у 1640 р. завершився процес “привласнення” ними деяких податків (особливо чопового) для використання виключно на партикулярні потреби (Lityński A. Szlachecki samorząd gospodarczy... S. 63, 65).

За правління Владислава IV, коли післясеймові сеймики вже фактично були сталим інститутом і органами як парламентської системи¹⁵, так і місцевого самоврядування, відбулося 15 сеймів. З них 12 завершилися успішно (тобто прийняттям конституцій та інших актів), а три – звичайні сейми 1637, 1639 і 1645 років – не ухвалили жодних рішень; тож сеймики після них не скликалися¹⁶. З числа успішно завершених сеймів десять прийняли спеціальні акти, що регулювали збір податків і стосувалися проведення сеймиків: коронаційний сейм 1633 року – документ під назвою “O podatkach” (окремий документ)¹⁷; надзвичайний 1634 року – “O podatkach Rzeczypospolitey” (окремий документ)¹⁸; звичайний сейм 1635 року – “O podatkach Rzeczypospolitey na seymie terażnieyszym uchwalonych” (окремий документ)¹⁹, надзвичайний сейм 1635 року – “Deklaracye woiewodztw y ziem koronnych reszty pozostalych podatkow, do czworga podymnego stosuiących się, na pruską woynę z przeszłego seymu uchwalonych, y naznaczenie seymikow woiewodztwom y ziemiom koronnym” (у формі окремої конституції)²⁰, звичайний сейм 1638 року – “Deklaracye woiewodztw o podatkach na potrzebę Rzeczypospolitey pozwolonych”²¹ (окремий акт), звичайний сейм 1640 року –

¹⁵ Filipczak-Kocur A. Sejmik sieradzki za Wazów (1578–1648). Opole, 1989. S. 30. Про відносини “сейм – сеймики” та відкладання сеймовими послами рішень у податкових справах на реляційні сеймики за правління Владислава IV див.: Dziegielewska J. Izba poselska w systemie władzy Rzeczypospolitej czasów Władysława IV. Warszawa, 1992. S. 30–42. Загалом, дослідники неоднозначно оцінюють діяльність і роль реляційних сеймиків у політичному житті Речі Посполитої в цей період. Порівн., наприклад: Holdys S. Praktyka parlamentarna za panowania Władysława IV Wazy. Wrocław, 1991 [Acta Universitatis Wratislaviensis. № 1379. Historia C]. S. 19–20; Siedlecki J. Sejmiki szlachty ziemi bielskiej w Brańsku w XVI–XVIII wieku // Przegląd Historyczny. Warszawa, 1989. T. LXXX. Zesz. 2. S. 244.

¹⁶ Роберт Колодзей, посилаючись на інформацію про скликання реляційного сеймика в Стародубському повіті (Kolodziej R. Pierwszy sejm z 1637 roku. Toruń, 2003. S. 230), твердить, що після звичайного сейму 1637 року сеймики відбулися 31 березня, хоча жодних згадок про їх проведення, зокрема в Короні, не маємо.

¹⁷ Податковий акт коронаційного сейму 1633 року з невідомих причин не був включений до *Volumina legum* (Filipczak-Kocur A. Materiały do dziejów skarbu koronnego za Władysława IV // Przegląd Historyczny. Warszawa, 1986. T. LXXVII. Zesz. 1. S. 97). Використовуємо його тогочасний друкований варіант, який разом із сеймовими конституціями 19 квітня того ж року був облятований, тобто вклеєний (причому при вклеюванні переплутано місцями 3-й [J3] і 4-й [J4] аркуші) в актову книгу Перемишльського гродського суду (Центральний державний історичний архів України у Львові (далі – ЦДІА України у Львові), ф. 13 (Перемишльський гродський суд), оп. 1, спр. 351, стор. 69–78).

¹⁸ Податковий акт надзвичайного сейму 1634 року, подібно як і документ попереднього року (див. примітку 17), не був включений до *Volumina legum*. Використовуємо його тогочасний друкований варіант, який разом із сеймовими конституціями 30 серпня того ж року був облятований (вклеєний) в актову книгу Львівського гродського суду (ЦДІА України у Львові, ф. 9 (Львівський гродський суд), оп. 1, спр. 385, стор. 741–750).

¹⁹ *Volumina legum*. Т. III. S. 425–428.

²⁰ *Ibid.* S. 431–432.

²¹ *Ibid.* S. 462–464.

ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІСЛЯСЕЙМОВИХ СЕЙМИКІВ У СВІТЛІ ПОДАТКОВИХ АКТИВ

“Warunek bezpieczeństwa Rzeczypospolitey, zapłaty woyskowej y dochodzenia retent” (фактично цей акт і був цілою сеймовою ухвалою)²², надзвичайний сейм 1642 року – “Deklaracya na zapłatę woysku”²³ (у формі окремої конституції), звичайний сейм 1643 року – “O niezaciąganiu długow na Rzeczpospolitą” і “Zapłata woysku ukrainnemu”²⁴ (у формі окремих конституцій), звичайний сейм 1646 року – “Deklaracya o podatkach”²⁵ (у формі окремої конституції), надзвичайний сейм 1647 року – “Uniwersał y deklaracye o podatkach Rzeczypospolitey, tak koronnych, iako y Wielkiego Xięstwa Litewskiego na terażnieyszym seymie pozwolonych”²⁶ (окремий документ).

Ще два сейми – надзвичайний 1637 року і звичайний 1641 року – завершилися успішно, проте не приймали рішення про сплату податків і, відповідно, не ухвалювали актів стосовно їх збору і проведення післясеймових сеймиків²⁷.

* * *

У сеймових податкових актах регламентувалися два аспекти діяльності післясеймових сеймиків в окремих воєводствах і землях, а саме – встановлювалися дата або час скликання та визначалися справи, якими мали займатися учасники зібрань.

Час проведення сеймиків. У сеймових актах дата проведення післясеймових сеймиків в окремих воєводствах могла вказуватися конкретно або прив’язуватися до дати завершення роботи сейму. Оскільки під час засідань сейму його учасники ще не могли чітко знати, коли він скінчить свою роботу, при підготовці проектів сеймових ухвал вони, можливо, визначали останній день сейму, виходячи з того, що, згідно з правом, звичайний сейм мав тривати шість тижнів, а надзвичайний – два тижні. Так, формально коронаційний сейм 1633 року мав завершитися 17 березня (фактично працював до 18 березня), надзвичайний сейм 1634 року – 1 серпня (5 серпня); звичайний сейм 1635 року – 13 березня (17 березня), надзвичайний сейм 1635 року – 4 грудня (9 грудня), звичайний сейм 1638 року – 20 квітня (1 травня), звичайний сейм 1640 року – 30 травня (1 червня), надзвичайний сейм 1642 року – 24 лютого (26 лютого), звичайний сейм

²² Ibid. S. 464–471.

²³ Ibid. T. IV. S. 23–25.

²⁴ Ibid. S. 31–33, 37–38.

²⁵ Ibid. S. 49–51.

²⁶ Ibid. S. 70–71.

²⁷ *Filipczak-Kocur A.* Skarb koronny za Władysława IV... S. 65–66, 69–70; *Ejusd.* Materiały do dziejów skarbu koronnego za Władysława IV. S. 97. Надзвичайний сейм 1637 року прийняв рішення про сплату чопового, проте в конституції, яка докладно регламентувала його збір, про проведення сеймиків не йдеться (лише у Велюнській землі на 27 липня було призначено сеймик для виборів поборці) (“Czopowe koronne”; *Volumina legum.* T. III. S. 435–436).

1643 року – 14 березня (29 березня), звичайний сейм 1646 року – 5 грудня (7 грудня), надзвичайний сейм 1647 року – 15 травня (28 травня)²⁸.

Дати проведення післясеймових сеймиків, які вказувалися в сеймових актах, могли відрізнятися для окремих воєводств (земель).

Так, після **коронаційного сейму 1633 року** сеймики призначалися на наступні дні²⁹: 4 квітня того ж року, понеділок (на 17/18-й день після дати фактичного/формального завершення сейму) – у Велюньській землі; 6 квітня, середа (19/20-й день) – у Краківському, Ленчицькому воєводствах; 11 квітня, понеділок (24/25-й день) – у Белзькому, Бжесько-Куявському й Іновроцлавському, Київському, Плоцькому, Серадзькому воєводствах, Вишгородській, Галицькій, Гостинській, Добжинській, Закрочимській, Лівській, Ломжинській, Сохачевській, Цеханувській, Черській землях; 16 квітня, субота (29/30-й день) – у Заторсько-Осьвенцімському князівстві; 18 квітня, понеділок (31/32-й день) – у Подільському воєводстві; 25 квітня, понеділок (38/39-й день) – у Люблінському воєводстві; 4 травня, середа (48/49-й день) – у Мальборкському, Поморському, Хелмінському воєводствах; у Холмській землі сеймик (для виборів поборці) було призначено на час оказовання. Крім того, у Белзькому, Бжесько-Куявському й Іновроцлавському, Брацлавському, Волинському, Київському, Плоцькому, Подільському, Познанському й Каліському, Руському, Сандомирському, Серадзькому воєводствах, Бельській, Варшавській, Велюньській, Вишгородській, Галицькій, Гостинській, Добжинській, Дрогичинській, Закрочимській, Лівській, Мельницькій, Нурській, Равській, Рожанській, Сохачевській, Черській землях післясеймовий сеймик мав відбутися також наступного дня після депутатського (тобто 13 вересня). Після **сейму 1634 року**³⁰: 19 серпня того ж року, четвер (14/18-й день) – у Ленчицькому (за два тижні після сейму), Сандомирському (за два тижні після сейму) воєводствах, Велюньській, Холмській (за два тижні після сейму) землях; 21 серпня, понеділок (16/20-й день) – у Волинському воєводстві; 22 серпня, вівторок (17/21-й день) – у Вишгородській землі; 24 серпня, четвер (19/23-й день) – у Віській землі; 26 серпня, субота (21/25-й день) – у Галицькій землі (за три тижні після сейму); 28 серпня, понеділок

²⁸ Хронологію сеймів подаємо згідно з: *Holdys S. Praktyka parlamentarna...* S. 199. Tab. I (a), I (b); *Konopczyński W. Chronologia sejmów polskich 1493–1793 // Archiwum Komisji Historycznej. Kraków, 1948. T. IV (ogólnego zbioru XVI). Nr 3. S. 149–152; Paradowski P. W obliczu “nagłych potrzeb” Rzeczypospolitej. Sejmy ekstraordynaryjne za panowania Władysława IV Wazy. Toruń, 2005. S. 176 (tab. 6), 218, 221, 226, 231.*

²⁹ Відомі акти сеймиків після коронаційного сейму 1633 року з наступними датами: прошовицького (6 квітня), заторського (16 квітня), черського (2 травня), люблінського (13 вересня), опатовського (13 вересня), сьредського (13 вересня) (*Filipczak-Kocur A. Skarb koronny za Władysława IV...* S. 23–25, 33–34).

³⁰ Відомі акти сеймиків після надзвичайного сейму 1634 року з наступними датами: нурського (24 серпня), плоцького (24 серпня), прошовицького (2 вересня), серадзького (2 вересня), белзького (11 вересня), опатовського (11 вересня), сьредського (13 вересня), люблінського (1 жовтня) (*Ibid.* S. 27–28, 35).

(23/27-й день) – у Плоцькому воєводстві, Гостинській, Нурській, Сохачевській, Цеханувській землях; 30 серпня, середа (25/29-й день) – у повітах ВКЛ; 31 серпня, четвер (26/30-й день) – у Варшавській землі; 2 вересня, субота (28/32-й день) – у Краківському воєводстві; 4 вересня, понеділок (30/34-й день) – у Бельській землі; 11 вересня, понеділок (37/41-й день) – у Белзькому, Бжесько-Куявському й Іновроцлавському, Люблінському, Подільському, Познанському й Каліському, Руському воєводствах, Добжинській, Дрогичинській, Равській землях (для усіх перерахованих – на депутатському сеймику), Заторсько-Осьвенцімському князівстві; 12 вересня, вівторок (38/42-й день) – у Брацлавському, Київському воєводствах (для обох – наступного дня після депутатського); 18 вересня, понеділок (44/48-й день) – у Серадзькому воєводстві; 20 вересня, середа (46/50-й день) – у Чернігівській землі; у деяких землях Мазовецького і Підляського воєводств реляційний сеймик мав відбутися після публікації сеймових конституцій у місцевому гроді – за один (у Закрочимській, Черській землях) або два (у Лівській, Ломжинській, Мельницькій, Рожанській землях) тижні. Після **звичайного сейму 1635 року**³¹: 12 квітня того ж року, четвер (26/30-й день) – у Волинському воєводстві (*dla trybunału tego województwa następującego*)³²; 14 квітня, субота (28/32-й день) – у Краківському, Серадзькому воєводствах; 17 квітня, вівторок (31/35-й день) – у Подільському воєводстві, землях Мазовецького воєводства; 18 квітня, середа (32/36-й день) – у повітах ВКЛ (згідно з сеймовою конституцією); 24 квітня, вівторок (38/42-й день) – у Белзькому, Бжесько-Куявському й Іновроцлавському, Київському, Ленчицькому, Люблінському, Мазовецькому (генеральний), Плоцькому, Равському (генеральний), Руському, Сандомирському воєводствах, трьох землях Підляського воєводства, Галицькій, Добжинській, Холмській землях, Заторсько-Осьвенцімському князівстві; 30 квітня, понеділок (44/48-й день) – у Познанському й Каліському воєводствах, Велюньській землі; 1 (?) травня, вівторок (45/49-й день) – у Чернігівському воєводстві; 7 травня, понеділок (51/55-й день) – у Брацлавському воєводстві. Після **надзвичайного сейму 1635 року**³³: 9 січня 1636 р., середа (31/36-й день) – у Волинському воєводстві; 11 січня, п'ятниця (33/38-й день) – у Подільському воєводстві; 14 січня, понеділок (36/41-й день) –

³¹ Відомі акти сеймиків після звичайного сейму 1635 року з наступними датами: плоцького (2 квітня), варшавського (4 квітня), ломжинського (12 квітня), люблінського (14 квітня), прошовицького (14 квітня), шадковського (14 квітня), заторського (24 квітня), генерального варшавського (24 квітня), опатовського (24 квітня), сьредського (31 квітня) (Ibid. S. 39–40, 45).

³² 20 березня 1635 р. у Варшаві було видано королівський універсал до обивателів Волинського воєводства із закликом прибути на реляційний сеймик 12 квітня (5 квітня універсал було вписано до луцької гродської книги) (Центральний державний історичний архів України у Києві (далі – ЦДА України у Києві), ф. 25 (Луцький гродський суд), оп. 1, спр. 196, арк. 236–237 зв.).

³³ Відомі акти сеймиків після надзвичайного сейму 1635 року з наступними датами: вишенського (14 січня), белзького (15 січня), люблінського (15 січня), віського (17 січня), цеханувського (17 січня), серадзького (25 січня), сьредського (25 січня), сандомирського (6 березня) (*Filipczak-Kocur A. Skarb koronny za Władysława IV... S. 44, 47*).

у Плоцькому, Руському воєводствах, Галицькій землі; 15 січня, вівторок (37/42-й день) – у Белзькому, Люблінському, Підляському (генеральний) воєводствах; 17 січня, четвер (39/44-й день) – у Краківському, Ленчицькому воєводствах, Велюньській, Добжинській землях, землях Мазовецького воєводства; 19 січня, субота (41/46-й день) – у Чернігівському воєводстві; 21 січня, понеділок (43/48-й день) – у Брацлавському, Познанському й Каліському воєводствах; 22 січня, вівторок (44/49-й день) – у Київському воєводстві; 23 січня, середа (45/50-й день) – у Равському (генеральний) воєводстві; 24 січня, четвер (46/51-й день) – у Холмській землі; 28 січня, понеділок (50/55-й день) – у Бжесько-Куявському й Іновроцлавському, Мазовецькому (генеральний) воєводствах; 11 лютого, понеділок (64/69-й день) – у Подільському воєводстві, Заторсько-Осьвенцімському князівстві; 12 лютого, вівторок (65/70-й день) – у Серадзькому воєводстві; 18 лютого, понеділок (71/76-й день) – у пруських (генеральний) воєводствах; 6 березня, четвер (88/93-й день) – у Сандомирському воєводстві. Після *сейму 1638 року*: 17 травня того ж року, понеділок (16/27-й день) – у Гостинській землі; 18 травня, вівторок (17/28-й день) – у Ленчицькому воєводстві, Сохачевській землі; 19 травня, середа (18/29-й день) – у Велюньській, Дрогичинській землях; 20 травня, четвер (19/30-й день) – у Мельницькій землі; 27 травня, вівторок (26/37-й день) – у Сандомирському, Серадзькому воєводствах; 31 травня, понеділок (30/41-й день) – у Добжинській землі; 7 червня, понеділок (37/48-й день) – у Краківському воєводстві, Заторсько-Осьвенцімському князівстві; 8 червня, вівторок (38/49-й день) – у Люблінському воєводстві; 9 червня, середа (39/50-й день) – у Брацлавському воєводстві; 10 червня, четвер (40/51-й день) – у Вишгородській землі; 21 червня, понеділок (51/62-й день) – у пруських (генеральний) воєводствах. Після *сейму 1640 року*³⁴: 14 червня того ж року, четвер (13/15-й день) – у Сандомирському воєводстві, Лівській землі; 15 червня, п'ятниця (14/16-й день) – у Плоцькому воєводстві, Варшавській, Равській землях; 18 червня, понеділок (17/19-й день) – у Люблінському воєводстві, Бельській, Закрочимській, Сохачевській, Цеханувській, Черській землях; 19 червня, вівторок (18/20-й день) – у Краківському воєводстві; 20 червня, середа (19/21-й день) – у Дрогичинській землі; 25 червня, понеділок (24/26-й день) – у Брацлавському воєводстві, Велюньській, Галицькій, Гостинській, Холмській землях; 26 червня, вівторок (25/27-й день) – у Белзькому воєводстві, Заторсько-Осьвенцімському князівстві; 28 червня, четвер (27/29-й день) – у Мельницькій землі; 29 червня, п'ятниця (28/30-й день) – у Віленському та ряді інших повітів ВКЛ (за чотири тижні, від 2 червня); 30 червня, субота (29/31-й день) – у Київському воєводстві; 3 липня, вівторок (32/34-й день) – у

³⁴ Відомі акти сеймиків після сейму 1640 року з наступними датами: ломжинського (3 червня), варшавського (13 червня), опатовського (14 червня), плоцького (15 червня), люблінського (18 червня), черського (18 червня), прошовицького (19 червня), сьредського (23 червня), вишгородського (25 червня), белзького (27 червня), радзейовського (30 червня), рожанського (3 липня), сьрадзького (3 липня), вишенського (4 липня) (Ibid. S. 69, 79).

Волинському, Серадзькому воєводствах, Вишгородській, Віській, Ломжинській, Нурській, Рожанській землях; 4 липня, середа (33/35-й день) – у Подільському, Руському воєводствах; 6 липня, п'ятниця (35/37-й день) – в Оршанському повіті; 9 липня, понеділок (38/40-й день) – у Ленчицькому воєводстві; 10 липня, вівторок (39/41-й день) – у Мазовецькому (генеральний), пруських (генеральний) воєводствах; 16 липня, понеділок (45/47-й день) – у Гродненському повіті; 18 липня, середа (47/49-й день) – у Чернігівському воєводстві (*iz iest odlegle woiewodztwo*); 23 липня, понеділок (52/54-й день) – у Познанському й Каліському воєводствах; 30 липня, понеділок (59/61-й день) – у Бжесько-Куявському й Іновроцлавському воєводствах, Добжинській землі. Після **сейму 1642 року**: 10 березня того ж року, понеділок (12/14-й день) – у Черській землі; 11 березня, вівторок (13/15-й день) – у Закрочимській землі; 12 березня, вівторок (14/16-й день) – у Варшавській, Гостинській, Сохачевській землях (в усіх – за два тижні після сейму); 13 березня, четвер (15/17-й день) – у Рожанській землі; 14 березня, п'ятниця (16/18-й день) – у Плоцькому воєводстві; 18 березня, вівторок (20/22-й день) – у Віській, Нурській, Цеханувській землях; 19 березня, вівторок (21/23-й день) – у Бжесько-Куявському й Іновроцлавському воєводствах (за три тижні після сейму); 20 березня, четвер (22/24-й день) – у Ленчицькому воєводстві, Дрогичинській і Мельницькій землях; 24 березня, понеділок (26/28-й день) – у Подільському воєводстві, Вишгородській землі; 26 березня, середа (28/30-й день) – у Краківському, Люблінському, Сандомирському воєводствах; 27 березня, четвер (29/31-й день) – у Равській, Холмській землях; 28 березня, п'ятниця (30/32-й день) – у Бельській землі; 2 квітня, середа (35/37-й день) – у Заторсько-Осьвенцімському князівстві; 8 квітня, вівторок (41/43-й день) – у Брацлавському воєводстві, Велюньській землі; 10 квітня, четвер (43/45-й день) – у Чернігівському воєводстві; 11 квітня, п'ятниця (44/46-й день) – у Белзькому, Київському воєводствах; 30 квітня, середа (63/65-й день) – у Руському воєводстві; 6 травня, вівторок (69/71-й день) – у Серадзькому воєводстві; 12 травня, понеділок (75/77-й день) – у Добжинській землі; 15 травня, четвер (78/80-й день) – у Галицькій землі. Після **сейму 1643 року**: 14 квітня того ж року, вівторок (16/31-й день) – у Вишгородській, Закрочимській (?), Цеханувській землях; 16 квітня, четвер (18/33-й день) – у Рожанській землі; 18 квітня, субота (20/35-й день) – у Гостинській (?), Сохачевській землях; 21 квітня, вівторок (23/38-й день) – у Люблінському воєводстві; 23 квітня, четвер (25/40-й день) – у Київському воєводстві; 24 квітня, п'ятниця (26/41-й день) – у Брацлавському воєводстві; 27 квітня, понеділок (29/44-й день) – у Равській землі, Заторсько-Осьвенцімському князівстві; 28 квітня, вівторок (30/45-й день) – у Белзькому воєводстві; 30 квітня, четвер (32/47-й день) – у Краківському, Плоцькому воєводствах; 4 травня, понеділок (36/51-й день) – у Галицькій, Холмській землях; 11 травня, понеділок (43/58-й день) – у Чернігівському воєводстві, Черській землі; 12 травня, вівторок (44/59-й день) – у Руському воєводстві, Віській, Дрогичинській, Мельницькій землях; 13 травня, середа (45/60-й день) – у Велюньській землі; 15 травня, п'ятниця

(47/62-й день) – у Подільському воєводстві; 18 травня, понеділок (50/65-й день) – у Варшавській землі; 28 травня, четвер (60/75-й день) – у Бельській землі; 1 червня, понеділок (64/79-й день) – у Серадзькому воєводстві; 13 червня, субота (76/91-й день) – у Сандомирському воєводстві; 25 червня, четвер (88/103-й день) – у Закрочимській (?) землі; 30 червня, вівторок (93/108-й день) – у Добжинській землі. Після *сейму 1646 року*: 20 грудня 1646 р., четвер (13/15-й день) – у Вишгородській, Закрочимській землях; 21 грудня, п'ятниця (14/16-й день) – у Гостинській землі (за два тижні після сейму); 28 грудня, п'ятниця (21/23-й день) – у Рожанській, Цеханувській землях; 31 грудня, понеділок (24/26-й день) – у Ломжинській землі; 2 січня 1647 р., середа (26/28-й день) – у Бжесько-Куявському й Іновроцлавському воєводствах, Варшавській землі; 3 січня, четвер (27/29-й день) – у Плоцькому воєводстві, Холмській, Сохачевській землях; 7 січня, понеділок (31/33-й день) – у Ленчицькому, Люблінському, Сандомирському, Серадзькому воєводствах, Віській, Черській землях; 8 січня, вівторок (32/34-й день) – у Волинському, Краківському воєводствах, Бельській, Львівській і Перемишльській³⁵ землях; 9 січня, середа (33/35-й день) – у Чернігівському воєводстві; 10 січня, четвер (34/36-й день) – у Київському, Подільському воєводствах, Мельницькій землі; 11 січня, п'ятниця (35/37-й день) – у Велюньській (в акті, очевидно, помилково вказано 11 квітня), Сяноцькій³⁵ землях; 15 січня, вівторок (39/41-й день) – у Белзькому, Брацлавському воєводствах, Заторсько-Осьвенцімському князівстві; 20 січня, неділя (44/46-й день) – у Дрогичинській землі; 22 січня, вівторок (46/48-й день) – у воєводствах, які не прислали послів на сейм; 5 лютого, вівторок (60/62-й день) – у Галицькій землі; 11 лютого, понеділок (66/68-й день) – у Мазовецькому і Підляському (генеральний) воєводствах; 12 лютого, вівторок (67/69-й день) – у пруських (генеральний) воєводствах. Після *сейму 1647 року*: 13 червня того ж року, четвер (16/29-й день) – у Вишгородській, Нурській, Черській землях; 15 червня, субота (18/31-й день) – у Ленчицькому воєводстві, Бельській, Мельницькій землях; 17 червня, понеділок (20/33-й день) – у Серадзькому, Сандомирському, Равському (генеральний?)^{*}, пруських (генеральний) воєводствах, Варшавській, Добжинській, Закрочимській, Цеханувській, а також, очевидно, Віській, Ломжинській, Рожанській землях; 21 червня, п'ятниця (24/37-й день) – у Дрогичинській землі; 22 червня, субота (25/38-й день) – у Лівській землі; 25 червня, вівторок (28/41-й день) – у Руському, Чернігівському воєводствах, Галицькій, Холмській землях; 6 липня, субота (39/52-й день) – у Берестейському (?)^{**}, Вітебському, Плоцькому воєводствах, Мозирському,

³⁵ Шляхта Львівської, Перемишльської й Сяноцької земель ухвалила постанову на спільному реляційному сеймику у Вишні 10 січня 1647 р. (AGZ. T. XX. S. 499–503. № 228).

^{*} З тексту сеймового податкового акту незрозуміло, якого сеймика стосується запис: усього Равського воєводства чи тільки Гостинської землі?

^{**} З тексту сеймового податкового акту незрозуміло, якого сеймика стосується запис: усього Берестейського воєводства чи тільки Пінського повіту?

ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІСЛЯСЕЙМОВИХ СЕЙМИКІВ У СВІТЛІ ПОДАТКОВИХ АКТІВ

Стародубському повітах; 8 липня, понеділок (41/54-й день) – у Подільському воєводстві (за два тижні після свята св. Яна); 18 липня, четвер (51/64-й день) – у Смоленському повіті; у Белзькому, Київському, Волинському воєводствах реляційний сеймик мав відбутися під час депутатського (тобто 9 вересня).

Отже, післясеймові сеймики призначалися в проміжку від 2 до 16 тижнів після завершення роботи сейму, переважно через 30–40 днів (причому найчастіше це були понеділок, вівторок або четвер). При визначенні дати проведення зібрань враховувалася, очевидно, позиція сеймових послів того чи іншого воєводства/землі (хоча й не завжди)³⁶, зумовлена як віддаленістю цієї території від Варшави, так і іншими факторами (проведенням інших публічних чинностей³⁷, потребою швидкого збору податків³⁸, прагненням до консультацій з іншими сеймиками тощо). Навіть у випадках, коли передсеймовий сеймик того чи іншого воєводства (землі) було зірвано і на сеймі не було його послів, післясеймовий сеймик скликався у вказані хронологічні рамки (зокрема, так було в 1643 р. у Волинському воєводстві³⁹). Переважно післясеймові сеймики відбувалися у вказані дати (часом навіть тоді, коли в сеймових податкових актах точна дата реляційного сеймика для того чи іншого воєводства не була зазначена; порівн., зокрема, подані в примітці дати сеймиків Волинського воєводства)⁴⁰,

³⁶ Наприклад, руська і чернігівська шляхта в інструкціях своїм послам на сейм 1646 року задекларувала проведення реляційних сеймиків через чотири тижні після його завершення (AGZ. T. XX. S. 492; *Кулаковський П.* Інструкція сеймику Чернігівського воєводства 1646 року // Україна модерна. Львів, 2001. Число 6. С. 120), проте для Руського і Чернігівського воєводств післясеймові зібрання було призначено на інші терміни.

³⁷ Найчастіше післясеймові сеймики призначалися на час сесій місцевих судів. Зокрема, в акті надзвичайного сейму 1635 року зазначалося, що сеймик Руського воєводства мав проходити “не перешкоджаючи львівським земським рокам” (Volumina legum. T. III. S. 432). Подібно в Галицькій землі під час сесій земського суду відбувалися сеймики 4 травня 1643 р. (*obywatele ziemi halickiej przy frekwencji tej, która jest podczas tych roków ziemskich, dosyć czynią ustawie sejmu przeszłego, dziś pro die quarta maii ześlichmy się i taka zgodę między sobą namówiliśmy*) і 5 лютого 1647 р. (*obywatele ziemi halickiej pod roki ziemskie halickie oraz na sejmik relacyjny pro die 5 Februarii według konstytucyj naznaczony zgromadzeni*) (AGZ. 1935. T. XXIV: Lauda sejmikowe halickie 1696–1772 r. / Wyd. W. Hejnosz. S. 49–50. № 39; S. 63–64. № 49).

³⁸ Після звичайного сейму 1635 року в тих воєводствах, які “взяли” собі раніші сеймики, податки мали бути зібрані впродовж 4 тижнів, в інших – впродовж 3 тижнів (Volumina legum. T. III. S. 427).

³⁹ Оскільки передсеймовий сеймик було зірвано, король, на прохання посланця волинської шляхти і згідно листа (*pisania*), підписаного майже усіма обивателями Волинського воєводства, спеціальним універсалом (виданим у Варшаві 11 квітня 1643 р.; 21 квітня його вже вписали до луцької гродської книги) скликав 28 квітня в Луцьку сеймик, на який мав прибути королівський посол з інструкцією (ЦДІА України у Києві, ф. 25, оп. 1, спр. 233, арк. 583 зв.–584 зв.). У вказаний день сеймик відбувся і прийняв постанову щодо сплати податків (двох подимних, які мали збирати поборці – Шимон Козика й Адам Гулевич) та інших справ (Там само. Арк. 677–679 зв.).

⁴⁰ Наприклад, відомо, що післясеймові сеймики у Волинському воєводстві відбулися 21 серпня 1634 р., 9 січня 1636 р., 31 травня 1638 р., 3 липня 1640 р., 27 березня 1642 р., 8 січня 1647 р. (ЦДІА України у Києві, ф. 25, оп. 1, спр. 192, арк. 530–531; спр. 198, арк. 19–21 зв.; спр. 210,

хоча в деяких випадках зібрання могли проводитися пізніше⁴¹ – через друкарські помилки в тексті сеймових конституцій⁴², затримку з їх доставлянням до

арк. 692–692 зв.; спр. 221, арк. 474 зв.–476; спр. 230, арк. 357–360; спр. 255, арк. 16 зв.); у Заторсько-Осьвенцімському князівстві – 16 квітня 1633 р., 11 вересня 1634 р., 24 квітня 1635 р., 7 червня 1638 р., 26 червня 1640 р., 2 квітня 1642 р., 27 квітня 1643 р., 15 січня 1647 р. (Akta sejmikowe województwa krakowskiego (далі – ASWK). Wrocław; Kraków, 1955. Т. II: 1621–1660 / Wydał Adam Przyboś. S. 169–170, 183, 190–192, 229–232, 253–255, 273–275, 287–290, 319–323. № 58, 65, 68, 88, 89, 98, 104, 108, 123); у Краківському воєводстві – 6 квітня 1633 р., 2 вересня 1634 р., 14 квітня 1635 р., 7 червня 1638 р., 19 червня 1640 р., 26 березня 1642 р., 8 січня 1647 р. (Ibid. S. 166–168, 181–182, 188–190, 227–229, 251–253, 271–273, 315–318. № 57, 64, 67, 87, 97, 103, 121); у Люблінському воєводстві – 25 квітня 1633 р., 11 вересня 1634 р., 24 квітня 1635 р., 15 січня 1636 р., 8 червня 1638 р., 18 червня 1640 р., 21 квітня 1643 р., 7 січня 1647 р., 8 вересня 1647 р. (Ujma M. Sejmik lubelski 1572–1696. Warszawa, 2003. S. 236–238); у Мазовецькому воєводстві – генеральні 24 квітня 1635 р., 28 лютого 1636 р., 13 червня 1640 р., 11 лютого 1647 р., черські 17 квітня 1635 р., 12 червня 1640 р., 7 січня 1647 р., ломжинський 12 квітня 1635 р., віські 11 квітня 1635 р., 17 лютого 1636 р., 7 січня 1647 р., варшавські 4 квітня 1635 р., 10 червня 1640 р., 2 січня 1647 р. (Gierowski J. A. Sejmik generalny Księstwa Mazowieckiego na tle ustroju sejmikowego Mazowsza. Wrocław, 1948 [Prace Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego. Seria A. Nr 24]. S. 187 [załącznik Nr 1]); у Сandomірському воєводстві – 13 вересня 1633 р., 10 вересня 1634 р., 24 квітня 1635 р., 6 березня 1636 р., 27 травня 1638 р., 14 червня 1640 р., 13 червня 1643 р. (Trawicka Z. Sejmik województwa sandomierskiego... S. 261–262); у Серадзькому воєводстві – 18 вересня 1634 р., 24 квітня 1635 р., 12 лютого 1636 р., 27 травня 1638 р., 3 липня 1640 р., 6 травня 1642 р., 17 червня 1647 р. (Filipczak-Kocur A. Sejmik sieradzki za Wazów... S. 167–169). Див. також примітки 29, 30, 31, 33, 34 до даної статті.

⁴¹ Відомий лише один випадок, коли реляційний сеймик зібрався всупереч ухвалам сейму і раніше від вказаного терміну: 22 червня 1647 р. луцький підсудок і раціборський староста Захаріаш Святополк Четвертинський вніс до луцьких гродських книг маніфестацію (від 17 червня) реляційного сеймика Волинського воєводства. У ній говорилося, що сеймик фактично не відбувся, оскільки не було прислано сеймові конституції, і що волинський воєвода повинен скликати реляційний сеймик, як тільки конституції будуть подані до гродів, причому скликати до Луцька, а не на “депутатські елекції” в Кременці чи Володимирі (ІЦДІА України у Києві, ф. 25, оп. 1, спр. 258, арк. 112 зв.–114).

⁴² Після сейму 1642 року сеймик у Белзькому воєводстві 11 квітня, як було призначено на сеймі, не відбувся. Маршалок Посольської ізби помилково пропустив Белзьке воєводство при складанні конституцій і вписав його власною рукою лише на маргінесах друкованого тексту; у такому вигляді конституції було прислано до канцелярій гродських судів воєводства. Проте белзька шляхта, зібравшись на вказаний день і побачивши таку помилку, відмовилась від проведення консультацій і відрядила до короля посла (белзького підкоморія Яна Коморовського, який незабаром помер). Останній мав передати рішення шляхти, що сеймик може бути скликаний тоді, коли до воєводства буде прислано чотири (відповідно до числа гродів) переддруковані автентичні екземпляри конституцій. У них мало бути вміщено Белзьке воєводство зі здійсненою його послами декларацією стосовно податків та ухвали Грабовецького й Городельського повітів. Однак, як стверджувала шляхта, король не виконав цієї умови, а скликав сеймик на 13 травня своїм універсалом, присланим тільки до Белзького гроду (це не відповідало дійсності, оскільки універсал, виданий королем 20 квітня 1642 р. у Варшаві, 27 квітня був облятований Єжи Кропівницьким у Грабовецькому гроді; див.: Archiwum Państwowe w Lublinie (далі – APL), Castrensia Graboviensia, ks. 84, s. 632–633). Зібравшись на повторний сеймик, белзька шляхта воліла знову відмовитися від його проведення, проте, зваживши на потреби Речі Посполитої і викладену в універсалі обіцянку короля переддрукувати конституції, провела наради. При цьому застерігалось, що в подальшому такі помилки *cum indignitate* Белзькому воєводству не мають

ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІСЛЯСЕЙМОВИХ СЕЙМИКІВ У СВІТЛІ ПОДАТКОВИХ АКТИВ

місцевого гроду⁴³, відсутність королівського посла⁴⁴, неможливість для шляхти прийти на сеймик⁴⁵, намагання узгодити свої рішення з позицією шляхти інших

траплятися, а сеймиковому маршалку доручили написати королеві від імені усього шляхетського кола, щоб той якнайшвидше виконав свою обіцянку. Сеймик ухвалив постанову, в якій було описано цю ситуацію і визначено способи сплати суми в 25 200 злотих (відповідала двом подимним, які воєводство мало виплатити до скарбу, згідно з коеквацією в податках) (Наукова бібліотека Львівського національного університету імені Івана Франка, відділ рідкісної, рукописної та стародрукованої книги імені М. Максименка, 2402 III: *Lauda sejmikowe belzkie 1572–1667* (далі – *Lauda*), арк. 295–297, № 112).

⁴³ У Волинському воєводстві після звичайного сейму 1635 року сеймик, згідно зі сеймовою ухвалою, зібрався 12 квітня (на ньому був присутній королівський посол Кшиштоф Шимкович-Шклінський, який тоді ж склав присягу як новопризначений луцький земський суддя). Проте цей сеймик (під маршалкуванням Габріеля Гулевича) “не дійшов”, і лише після того, як 2 травня в Луцькому гроді було облятовано сеймові конституції, 15 травня відбувся повторний реляційний сеймик (ним керував маршалок Григорій Четвертинський), скликаний королівським універсалом від 28 квітня (ЦДІА України у Києві, ф. 25, оп. 1, спр. 196, арк. 277–277 зв., 280 зв.–281, 395–430, 442–443, 464–465). Подібно в Холмській землі реляційний сеймик після сейму 1642 року зібрався 6 травня згідно зі “спеціальним” (*osobnym*) королівським універсалом, оскільки сеймик, призначений сеймом на 27 березня, не відбувся (*defertowany*) через відсутність на той час сеймових конституцій (APL, *Castrensia Chelmensia, Relationes*, ks. 64, k. 111–113). Учасники холмського сеймика традиційно вимагали, щоб послы, звітуючи на реляційних сеймиках про роботу сейму, обов’язково представляли його друковані конституції (*Ternes J. Sejmik chelmski za Wazów (1587–1668)*. Lublin, 2004. S. 63).

⁴⁴ Післясеймовий сеймик у Белзькому воєводстві після звичайного сейму 1635 року був скликаний універсалом, виданим королем 20 березня у Варшаві (APL, *Castrensia Graboviensia*, ks. 82, s. 2013–2014). Відповідно до нього, белзька шляхта 24 квітня з’їхалась до Белза на звичайне місце проведення зібрань (до фарного костюла) і цілий день чекала королівського посла з інструкцією, який так і не прибув (Ibid. S. 2087–2088). У зв’язку з тим, що рішення про збір податків не було ухвалено, король 1 травня видав другий універсал, яким повторно скликав белзьку шляхту, зауваживши, що післясеймовий сеймик у Белзькому воєводстві “dla iakie’s omyłki nie doszedł” (Ibid. S. 2106–2107). Зібравшись 15 травня, шляхта відзначила, що сеймик (*ziadz*) призначено приватним універсалом короля, однак, враховуючи ситуацію, визнала його правомочність (*prawu dawnemu o seymikach vchwalonemu nie derogował*), вислухала королівського посла (королівського секретаря Кшиштофа Белжецького) та ухвалила постанову стосовно сплати податків (Ibid. S. 2134–2136).

⁴⁵ 13 вересня 1633 р. післясеймовий сеймик у Руському воєводстві не відбувся. Тож король призначив повторний сеймик на 13 березня наступного року, як було зазначено в універсалі (виданому 19 січня 1634 р. в обозі під Смоленськом та облятованому 14 лютого у львівську гродську книгу) про його скликання, “wziawszy wiadomosc, ze nazaiutrz po seymiku electiey deputacki, iako bili z seimu coronatiey poslowie woiewodztwa ruskiego podatki drugie do braci wzeli, dla niezachania sie wielu gwoli następującym nagle woyskom poganskim na panstwa nasze do namowy ich nie przystąpili” (ЦДІА України у Львові, ф. 9, оп. 1, спр. 384, стор. 2145–2146). У 1640 р. частина обивателів Галицької землі не змогла прийти “dla wod wielkich” на реляційний сеймик, що відбувся 25 червня 1640 р., і апробувала його рішення про сплату двох подимних під час депутатського сеймика 10 вересня (фактично *post factum*, оскільки гроші поборця мав збирати з 15 липня до 16 серпня) (AGZ. T. XXIV. S. 48).

воєводств⁴⁶ або просто відкладання рішень на пізніший час⁴⁷ чи тоді, коли сеймик з певних причин “не доходив”⁴⁸. До часу проведення реляційних сеймиків могли бути прив’язані терміни збору податків у ВКЛ. Зокрема, у 1633 р. сплата перших ланових поборів тут мала розпочатися від реляційних сеймиків і тривати впродовж 6 тижнів, включаючи відвезення грошових сум до скарбу, а саме – до 31 травня⁴⁹ (звідси довідуємося дату проведення післясеймових сеймиків у ВКЛ – 19 квітня). Аналогічно в 1634 р. поборці мали здійснювати збір податків упродовж чотирьох тижнів, починаючи від реляційних сеймиків (припадали на 30 серпня), а відвезти до скарбу зібрані гроші через шість тижнів – 11 жовтня⁵⁰. Тоді ж у Чернігівській землі збір податків мав розпочатися від дня проведення реляційного сеймика⁵¹.

Мета проведення сеймиків. Крім дати проведення післясеймового сеймика в тому чи іншому воєводстві або землі, у сеймових податкових актах часто містилася інформація про те, чим саме мали займатися учасники зібрання, вирішення яких питань відкладалося послами “до братії” (*ad arbitrium*). Як правило, йшлося про **сплату податків**, зокрема в тих випадках, коли на сеймі не було остаточно ухвалено їх збір. Так, за ухвалою коронаційного сейму 1633 року “до братії” було відкладено питання про виплату (крім ухвалених сеймом на цей рік) податків у наступному році (як правило, двох подимних або їх еквіваленту лановими поборами) в більшості коронних воєводств: Белзькому, Бжесько-Куявському й Іновроцлавському, Брацлавському, Волинському, Київському, Краківському, Ленчицькому, Люблінському, Плоцькому, Подільському, Познанському й Каліському, Руському⁵², Сандомирському,

⁴⁶ Галицький сеймик 4 травня 1643 р. узабезпечив збір інших чотирьох (крім двох прийнятих) подимних від рішення вишньського сеймика; постанову про їх сплату ухвалено на депутатському сеймику (AGZ. Т. XXIV. S. 55. № 44).

⁴⁷ Галицький сеймик 5 лютого 1647 р. відклав рішення про сплату другого подимного, винагороду поборцеві й “домашню оборону” на майбутній сеймик (Ibid. S. 63–64. № 49). Призначені після надзвичайного сейму 1635 року сеймики в Краківському воєводстві (17 січня 1636 р.) та Заторсько-Осьвенцімському князівстві (11 лютого 1636 р.) не ухвалили рішень, заради яких були скликані. Як зазначалося в королівському універсалі, “obywatele jednak województwa krakowskiego z pewnych przyczyn, które w laudum swoim wyrazili, do dalszego czasu ochotę swoje ku nam odłożyli”. Король призначив повторні сеймики – на 10 червня в Прошовіцах і на 16 червня в Заторі. Учасники останнього ухвалили збір чопового (впродовж року, починаючи з 1 липня), застерігши у своєму універсалі, що цей екстраординарно скликаний сеймик не повинен служити зразком для призначення таких “незвичайних” сеймиків (ASWK. Т. II. S. 204–205).

⁴⁸ Так було з прошовіцьким сеймиком 30 квітня 1643 р., який “do efektu nie przyszedł”, і послі на сейм склали реляцію лише на депутатському сеймику 14 вересня того ж року (ASWK. Т. II. S. 290–293).

⁴⁹ ЦДДА України у Львові, ф. 13, оп. 1, спр. 351, стор. 72 (“Czas oddawania poborow W. X. L.”).

⁵⁰ Там само. Ф. 9, оп. 1, спр. 385, стор. 744 (“Czas oddawania poborow W. X. Lit.”).

⁵¹ Там само. Стор. 746.

⁵² Рішення про сплату податків у Львівській, Перемишльській і Сяноцькій землях у 1634 р. (*podatki z przeszlego sejmu [...] do nas wzięte, takie, jakieśmy przeszlego roku wydali, zgodnie pozwoliliśmy*) було ухвалено на повторному післясеймовому сеймику 13–14 березня 1634 р. (AGZ. Т. XX. S. 352–353. № 185).

Серадзькому, а також у Бельській, Варшавській, Велюньській, Вишгородській, Галицькій, Гостинській, Добжинській, Дрогичинській, Закрочимській, Лівській, Ломжинській, Мельницькій, Нурській, Равській, Рожанській, Сохачевській, Холмській, Цеханувській, Черській землях і Заторсько-Осьвенцімському князівстві. Здебільшого це питання мало вирішуватися на післясеймових зібраннях наступного дня після депутатських сеймиків (13 вересня)⁵³. Натомість метою весняних реляційних сеймиків, що скликалися безпосередньо після завершення сейму, найчастіше були вибори поборців. Проте й деякі з цих сеймиків (зокрема, в Краківському воєводстві⁵⁴ і Заторсько-Осьвенцімському князівстві) мали прийняти ухвалу щодо сплати податків наступного року. У ВКЛ (так само як і в Інфлянтській землі) рішення про сплату податків (шість поборів, мито, чопове, поголовне та інші) у наступному році мали прийняти реляційні сеймики в усіх повітах (крім Волковиського й Ковенського, послі яких дали дозвіл на їх збір на сеймі)⁵⁵. Наступним сеймом (1634 року) було відкладено “до братії” рішення про стягнення (крім вже прийнятих на сеймі трьох) ще двох подимних (або їх відповідника – чотирьох ланових поборів)⁵⁶ майже в усіх коронних воєводствах і землях⁵⁷ (очевидно, і в Брацлавському воєводстві); лише в

⁵³ У податковому акті 1633 року стосовно Галицької землі було задекларовано: “Na drugi rok takie drugie podatki do braciey na deputackim seymiku nazaiutrz”. Проте галицька шляхта ухвалила рішення про сплату в наступному році десяти поборів і чопового вже під час депутатського сеймика 12 вересня 1633 р. (*ponieważ też na tenże czas elekcji deputackiej z seymu przeszłego krakowskiego coronationis złożony jest sejmik w Haliczu na obmyślenie securitatis Reipublicae*) (Ibid. T. XXIV. S. 44–45. № 34).

⁵⁴ Учасники прошовицького сеймика, зібравшись 6 квітня 1633 р. (*jako nam z seymu koronacyjnej jest naznaczono*), у своїй постанові регламентували збір податків у цьому році та дали дозвіл на їх сплату в наступному році (ASWK. T. II. S. 166–168. № 57).

⁵⁵ ЦДІА України у Львові, ф. 13, оп. 1, спр. 351, стор. 75, 76, 73, 74, 77, 78 (“Pobory, podymne, u czopowe z woiewodztw pozwolone, u poborcy do wybierania ich naznaczeni”).

⁵⁶ Посли Сandomirського воєводства, які повернулися з сейму 1634 року, протестували, що в сеймовому податковому акті через помилку не було зазначено про сплату податків їх воєводством поборами, а не подимними. З огляду на це опатовський реляційний сеймик (був одночасно депутатським) 10 вересня 1634 р. ухвалив сплатити суму, що відповідала п’ятьом подимним “poborami zwyczajnymi przykładem dawnych zwyczajów naszych i inszych województw” (*Trawicka Z. Sejmik województwa sandomierskiego...* S. 104–105).

⁵⁷ Прошовицький реляційний сеймик 2 вересня 1634 р. ухвалив для виплати двох подимних, які посла Краківського воєводства “do nas braciej swej na sejmik terażniejszy wzięli”, зібрати три ланових побори (ASWK. T. II. S. 181–182. № 64). Учасники заторського депутатського сеймика 11 вересня 1634 р., вислухавши реляцію посла на сейм, дали згоду на збір поборів для виплати двох подимних (Ibid. S. 183. № 65). На депутатському сеймику 11 вересня 1634 р. шляхта Белзького воєводства, зважаючи на потреби Речі Посполитої, прийняла рішення про сплату (до понеділка після свята Трьох Королів) двох подимних (*które według uniwersalu seymu przeszłego do nas braciej przez posły na sejmik dzisiejszy są wzięte*), зібрати які мав призначений на сеймі поборцею белзький підстароста Валенти Бартковський (Lauda, арк. 240, № 99). Натомість шляхта Руського воєводства на вишенському депутатському сеймику 11 вересня 1634 р. не дозволила збір відкладених “до братії” податків (*wziąwszy na blisko przeszłym seymie równo z drugimi woiewodztwy koronnemi do braci dwoie podymne, onego na seymiku deputackim niepozwolili*), давши згоду на їх виплату лише під час спеціально скликаного королем повторного сеймика 18 жовтня того ж року (ЦДІА України у Львові, ф. 9, оп. 1, спр. 385, стор. 961–962; AGZ. T. XX. S. 368. № 192).

Ленчицькому воєводстві сеймик мав розглядати питання про збір двох поборів, а Галицька земля – трьох подимних. Подібно, після сейму 1646 року питання про виплату другого подимного мало вирішуватися на сеймиках Брацлавського, Бжесько-Куявського й Іновроцлавського, Київського, Краківського⁵⁸, Ленчицького, Люблінського, Плоцького, Подільського, Познанського й Каліського, Сандомирського, Серадзького, Чернігівського воєводств, Заторсько-Осьвенцімського князівства⁵⁹, Бельської, Варшавської, Велюньської, Вишгородської, Віської, Дрогичинської, Закрочимської, Ломжинської, Львівської, Перемишльської й Сяноцької⁶⁰, Мельницької, Рожанської, Сохачевської, Холмської, Черської земель; лише сеймик Волинського воєводства мав прийняти рішення щодо виплати обох подимних, а сеймик Цеханувської землі прив'язав свою позицію щодо сплати податків до ухвали майбутнього генерального сеймика Мазовецького воєводства. Так само, на сеймі 1647 року послі усіх повітів ВКЛ постановили сплату двох чопових, поголового і мита, але деякі повіти відклали остаточне рішення “до братії” із запевненням, що ухвалять їх збір. Тоді, згідно зі сеймовим податковим актом, питання про сплату усіх податків були передані на сеймики Вітебського, Волковиського, Мозирського, Оршанського, чопового – Берестейського (другого чопового), Ковенського (також поголового *cum auctione*), Пінського, Речицького повітів.

Послі пруських воєводств забирали “до братії” рішення про податки в усіх випадках. Це було пов'язано з тим, що пруські стани вважали метою післясеймових зібрань прийняття рішень стосовно сеймових ухвал (з можливістю їх скасування для Королівської Пруссії), а не вислуховування посольських реляцій (відкидалося навіть окреслення “реляційні” сеймики)⁶¹. Саме тому в акті сейму 1633 року вказувалося, що Мальборкське, Поморське і Хелмінське воєводства відкладають рішення про збір податків “до братії” (з тією декларацією, що “до наших податків стосуватися будуть”), а сеймики скликаються для обрання поборців; в акті сейму 1634 року зазначалося, що в кожному з трьох воєводств король має скликати сеймики “do namawiania podatkow u securitatis publicae,

⁵⁸ Реляційний сеймик Краківського воєводства в Прошовіцах 8 січня 1647 р. дав дозвіл на сплату суми, що відповідала двом подимним, шляхом збору чотирьох поборів і обрав поборцею краківського ловчого Яна Сьцібора Хелмського (ASWK. Т. II. S. 315–318. № 121).

⁵⁹ 15 січня 1647 р. реляційний сеймик Заторсько-Осьвенцімського князівства, як і прошовіцький сеймик, прийняв рішення про збір чотирьох поборів (поборцею обрано Анджея Вітковського) для сплати двох подимних (Ibid. S. 319–323. № 123).

⁶⁰ Шляхта Львівської, Перемишльської і Сяноцької земель на вишенському реляційному сеймику 10 січня 1647 р. дала згоду на сплату до коронного скарбу суми, що відповідала двом подимним, докладно регламентувавши у своїй постанові порядок її збору (AGZ. Т. XX. S. 499–503. № 228).

⁶¹ Naworski Z. Sejmik generalny Prus Królewskich 1569–1772. Organizacja i funkcjonowanie na tle systemu zgrupowań stanowych prowincji. Toruń, 1992. S. 81; Holdys S. Praktyka parlamentarna... S. 19.

ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІСЛЯСЕЙМОВИХ СЕЙМИКІВ У СВІТЛІ ПОДАТКОВИХ АКТІВ

także pospolitego guszenia”); в актах звичайного сейму 1635, 1643 рр. записано, що пруські воєводства питання про податки “беруть на звичайні сеймики”, “згідно звичаю на сеймик”; в актах 1638, 1640 рр. застерігалось проведення звичайних сеймиків перед генеральним⁶²; в акті 1642 року говорилося, що пруські воєводства мали здійснити декларацію стосовно податків на своєму генеральному сеймику, скликаному королем; в актах 1646, 1647 рр. ухвалено розглянути питання про податки на генеральному сеймику, якому мали передувати звичайні зібрання по повітах воєводств⁶³.

У більшості випадків у сеймових актах конкретизувалося, які власне питання, пов’язані зі сплатою податків, повинні полагодити учасники того чи іншого сеймика. Так, наприклад, у 1646 р. послы Львівської і Перемишльської земель відклали “до братії” рішення про сплату суми, що дорівнювала другому подимному, та спосіб її збору (*namowę de genere contributionum*) для прийняття спільного лядвума⁶⁴. Загалом, як **тематика нарад** або **мета сеймиків** в актах вказувалося:

прийняття постанови щодо сплати податків – Іновроцлавського (1643), Люблінського (1643), Мальборкського (1640), Поморського (щодо аукції податків, 1640), Сандомирського (1643), Хелмінського (1640), пруських (1638, 1646, 1647) воєводств, Жмудської (1640) землі, Оршанського (1640) повіту;

спосіб збору податків (modum contribuendi) – Бжесько-Куявського й Іновроцлавського (1640), Брацлавського (1643), Волинського (1640), Київського (1643, 1646), Краківського (1638⁶⁵, 1640⁶⁶, 1643), Люблінського (1638, 1640, 1642, 1643), Плоцького (1642, 1643), Познанського й Каліського (1640), Подільського (1640), Руського (1642, 1643), Сандомирського (1638⁶⁷, 1640, 1642, 1643), Серадзького (1638, 1640, 1642, 1643), Чернігівського (1643) воєводств, Бельської

⁶² У Поморському воєводстві в 1640 р. до сплати податків мали “прикладатися” новоприєднані Битовський і Лемборський повіти, сеймики яким мав скликати поморський воєвода (*Volumina legum*. Т. III. S. 469). Очевидно, саме внаслідок цієї ухвали на пруському генеральному сеймику після сейму 1640 року вперше був присутній шляхетський посол Лемборсько-Битовської землі Ян Пшебендовський (*Naworski Z. Sejmik generalny... S. 57*).

⁶³ У Королівській Пруссії існувала триступенева система станових зібрань: п’ять повітових сеймиків (у Поморському воєводстві), три воєводські сеймики (Мальборкського, Поморського і Хелмінського воєводств), генеральний сеймик провінції (*Naworski Z. Sejmik generalny... S. 56–73; Holdys S. Praktyka parlamentarna... S. 15*).

⁶⁴ Див. примітку 60.

⁶⁵ Прошовицький реляційний сеймик 7 червня 1638 р. ухвалив для сплати суми, що відповідає дозволеним послами Краківського воєводства на сеймі трьом подимним, збір двох поборів і одного чопового (*ASWK. T. II. S. 227–229. № 87*).

⁶⁶ Прошовицький реляційний сеймик 19 червня 1640 р. ухвалив для сплати суми, що відповідає дозволеним послами на сеймі двом подимним, збір трьох ланових поборів (*Ibid. S. 251–253. № 97*).

⁶⁷ Опатовський реляційний сеймик 27 травня 1638 р. ухвалив сплатити суму, що відповідає трьом подимним і була призначена на Сандомирське воєводство сеймом, трьома лановими поборами та річним чоповим (*Trawicka Z. Sejmik województwa sandomierskiego... S. 105*).

(1640⁶⁸, 1643), Варшавської (1642, 1643), Велюньської (1638, 1640), Вишгородської (1640, 1643), Віської (1643), Галицької (1643), Гостинської (1640, 1642, 1643), Добжинської (1638, 1640, 1642), Дрогичинської і Мельницької (1642), Закрочимської (1640, 1643, 1646), Львівської (1640)⁶⁹, Мельницької (1640, 1646), Равської (1640, 1642, 1643), Рожанської (1643)*, Сохачевської (1642, 1643), Холмської (1640, 1643), Цеханувської (1640, 1642, 1643), Черської (1640, 1642) земель, Заторсько-Осьвенцімського князівства (1638⁷⁰, 1643⁷¹);

оборона – Белзького, Волинського, Київського, Ленчицького, Люблінського, Мальборкського, Подільського, Познанського й Каліського, Поморського, Сандомирського, Хелмінського, Чернігівського воєводств, Галицької⁷², Добжинської, Закрочимської, Лівської, Львівської, Нурської, Равської, Сохачевської, Холмської земель, Берестейського, Вількомирського, Вітебського, Волковиського, Гродненського, Ковенського, Мінського, Мозирського, Мстиславського, Новогородського, Пінського, Полоцького, Речицького, Слоніського, Смоленського, Стародубського, Троцького, Упітського повітів, Жмудської землі (1640);

розпорядження зібраними з податків грошовими сумами (шафунек) – Краківського (1640)⁷³, Сандомирського (також відвезення податків до Львова, 1640), Серадзького (1640, 1642, 1643) воєводств, Велюньської (1640), Вишгородської (1640), Добжинської (1640), Цеханувської (1642) земель;

⁶⁸ На сеймику Бельської землі, який зібрався в Бранську 18 червня 1640 р., було, як свідчить витяг з його постанови (*clausula ex laudo*), прийняте рішення зібрати впродовж року (починаючи від дня Св. Іоана Хрестителя, тобто від 24 червня) з усіх королівських, духовних і шляхетських “міст і містечок, волостей, сіл” одне чопове (разом з фурманкою, прасолкою та іншими зборами) “z vchwały blisko przeszłego seymu w mocy naszej tylko y dyspozycyey zostawione” (Biblioteka Narodowa w Warszawie, Biblioteka Ordynacji Zamoyskich (далі – BN, BOZ), sygn. 1809, k. 561).

⁶⁹ Обивателі Руського воєводства, зібравшись 4 липня 1640 р. на скликаному (*na dalszą obronę Rzptej i placą wojska dalszą*) сеймику, ухвалили постанову, в якій йшлося про збір податків в усіх трьох землях воєводства (AGZ. T. XX. S. 440–443. № 210), а не тільки у Львівській землі.

* Застерігалось, що сеймик Рожанської землі скликався для ухвалення способу сплати призначеної сеймом суми, але цей спосіб не мав суперечити попереднім ухвалам (*na sposob zapłaty tej sumy salvo laudo anteriori manente*).

⁷⁰ Заторський реляційний сеймик 7 червня 1638 р. для сплати двох подимних, ухвалених на сеймі, прийняв рішення про збір чотирьох поборів (ASWK. T. II. S. 231–232. № 89).

⁷¹ Заторський реляційний сеймик 27 квітня 1643 р. для сплати двох подимних, ухвалених на сеймі, прийняв рішення про збір чотирьох ланових поборів (поборцею обрано заторського земського коморника Пйотра Бродецького) (Ibid. S. 287–290. № 108).

⁷² Сеймик Галицької землі, який відбувся 25 червня 1640 р. (*vigore determinationis seymu terażniejszego warszawskiego*), підтвердив збір двох подимних, дозволених послами на сеймі. Призначений поборцею Ольбрахт Одновський мав передавати зібрані гроші хоругвам (*za dyrekcją gетьманів*) і розраховуватися “в скарбі в Радомі” (AGZ. T. XXIV. S. 47–48. № 37).

⁷³ Згідно з постановою прошовицького реляційного сеймика від 19 червня 1640 р., усі зібрані гроші поборця мав, за погодженням з шафарем, відвезти до Львова і там 18 серпня передати комісарам для платні війську (ASWK. T. II. S. 252).

ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІСЛЯСЕЙМОВИХ СЕЙМИКІВ У СВІТЛІ ПОДАТКОВИХ АКТІВ

виплата заборгованостей (ретент) – Бельської, Вишгородської, Сохачевської, Цеханувської земель (1640);

розрахунок з поборцями – Волинського (1635 II), Підляського (1635 II, генеральний), Руського (1635 II, щодо решти з податків, призначених на “пруську” війну⁷⁴), Сандомирського (1635 II), Чернігівського (1635 II) воєводств, Галицької (1635 II), Мельницької (“порахування в поборах”, 1638), Нурської (1642), Холмської (1635 II) земель;

призначення винагороди за відвезення грошей – Добжинської землі (1643);

збір чопового – Белзького (1633), Бжесько-Куявського й Іновроцлавського (1633), Краківського (1633), Плоцького (1633), Подільського (1633), Познанського й Каліського (1633), Серадзького (1633) воєводств, Бельської (1633), Варшавської (1633), Вишгородської (1633), Велюньської (1633), Галицької (1633), Гостинської (1633, 1642), Добжинської (1633), Дрогичинської (1633), Закрочимської (1633), Лівської (1633), Ломжинської (1633), Мельницької (1633), Нурської (1633), Равської (1633, 1642), Рожанської (1633), Сохачевської (1633, 1642), Цеханувської (1633), Черської (1633) земель, Заторсько-Осьвенцімського князівства (1633);

публічна безпека – пруських воєводств (1646);

прийняття постанови щодо оборони Речі Посполитої і своїх кордонів – Браславського, Віленського, Лідського, Оршанського, Ошмянського повітів (1640);

спосіб скликання посполитого рушення – Мазовецького, Підляського (згідно з давніми правами) воєводств і повітів ВКЛ (1640);

усі податкові справи – Брацлавського воєводства, Дрогичинської землі, Новгородського повіту (1635 I).

Наскільки така різниця формулювань у сеймових податкових актах свідчила про характер роботи й ухвал подальших післясеймових сеймиків, можна судити тільки на підставі сеймових постанов. Очевидно, що в більшості випадків діяльність післясеймових зібрань мала б стосуватися ухвалення податків⁷⁵. Прикладом відмінних формулювань може служити акт звичайного сейму 1635 року, в якому завданнями післясеймових сеймиків визначалися: *виконання лядума, ухваленого (апробованого) на сеймі* – Мазовецького (генерального)⁷⁶, Плоцького, Подільського воєводств, Велюньської, Добжинської, Мельницької земель, Заторсько-Осьвенцімського

⁷⁴ Стосувалося лише Львівської землі, поборці ж Перемишльської і Сяноцької земель не повинні були розраховуватися на цьому післясеймовому зібранні. На вишенському реляційному сеймику 14 січня 1636 р. поборця Львівської землі, львівський підстароста Марцін Борковський здійснив розрахунок (*calculum*) перед депутатами з кола учасників стосовно зібраних 14 поборів на “пруську експедицію” і отримав підписаний сеймовим маршалком квит (AGZ. T. XX. S. 393–395).

⁷⁵ Розміри податків, рішення про сплату яких відкладалася сеймовими послами на реляційні сеймики, див.: *Filipczak-Kocur A. Materiały do dziejów skarbu koronnego za Władysława IV. Tab. 1.*

⁷⁶ У постанові генерального сеймика Мазовецького воєводства від 12 квітня 1635 р. податки та спосіб їх збору окреслено “powagą sejmu blisko przeszłego” (*Gierowski J. A. Sejmik generalny...* S. 108).

князівства⁷⁷; виконання лядума, “у скрипті сеймовою конституцією апробованого” – Руського⁷⁸, Волинського воєводств, Галицької⁷⁹, Холмської земель; виконання лядума і скрипта, апробованих на сеймі конституцією – Белзького⁸⁰, Люблінського, Равського (генерального), Сandomирського⁸¹, Серадзького, Чернігівського воєводств, Бельської, Варшавської, Вишгородської, Віської, Закрочимської, Лівської, Ломжинської, Нурської, Рожанської, Цеханувської, Черської земель; підтримка “шведської” (“пруської”) війни – Познанського й Каліського, Равського (генерального) воєводств; ухвалення лядума на підтримку “шведської” війни, згідно з конституцією – усіх литовських (крім Смоленського, Новгородського) повітів; прийняття лядума “як і в інших воєводствах, згідно з конституцією” – Бжесько-Куявського й Іновроцлавського, Київського, Ленчицького воєводств. Фактично ж ішлося про реалізацію тогорічної сеймової конституції “Poracnie woyny z szwedami”, тобто про ухвалення сеймиками податків на утримання війська, однак в акті про це безпосередньо вказується лише стосовно сеймика Краківського воєводства⁸².

⁷⁷ Заторський реляційний сеймик 24 квітня 1635 р., наслідуючи прошовицький сеймик, крім двох подимних, ухвалених на сеймі для платні “московському” й “українному” війську, прийняв рішення про сплату ще трьох подимних “для підтримки пруської війни” (для цього поборця Миколай Фридриховський мав зібрати 10 ланових поборів) та двох чопових (одне планувалося передати до скарбу, друге – на платню повітовому жовнірові) (ASWK. T. II. S. 191–192. № 68).

⁷⁸ Реляційний сеймик Руського воєводства 24 квітня 1635 р. дозволив зібрати чотири подимних “według konstytucyj sejmku przeszłego [...] na poparcie wojny pruskiej, stosując się do skryptu na przeszłym sejmie ad archiwum regni podanego” (AGZ. T. XX. S. 384–387. № 195). У королівському універсалі (виданому 20 березня у Варшаві; 6 квітня облятованому у львівську гродську книгу) про скликання цього сеймика зазначалося, що “posłowie [...] na sejmie blisko przeszłym warszawskim będący, podatki pozwolwszy na potrzeby terazniejsze Rze[czy]p[ospoli]t[e]j, sposob ich wydawania wzięli do braciey na seymik” (ЦДІА України у Львові, ф. 9, оп. 1, спр. 386, стор. 686–687).

⁷⁹ Сеймик у Галицькій землі відбувся 24 квітня. На ньому було апробовано сплату землею суми в розмірі двох подимних, дозволених послами на сеймі. Проте постанову щодо збору податків учасники зібрання не ухвалили, сподіваючись, “ze ta wojny pruska przez traktaty komisarskie miała być uspokojona, k’temu nie odnioszy ea in re hucusque relacyi pp. posłów swoich”. Рішення про спосіб сплати податків було прийнято лише 25 червня на спеціально скликаному королем сеймику (AGZ. T. XXIV. S. 45–46. № 35).

⁸⁰ Повторний післясеймовий сеймик у Белзі 15 травня 1635 р. ухвалив порядок збору чотирьох подимних і чопового (APL, Castrensia Graboviensia, ks. 82, s. 2134–2136).

⁸¹ Постанова опатовського реляційного сеймика від 24 квітня 1635 р. стосувалася сплати шести ланових поборів “na poparcie wojny pruskiej” і чотирьох ланових поборів (замість двох подимних) “na zapłacenie reszty wojsku moskiewskiemu i ukrainnemu” (*Trawicka Z. Sejmik województwa sandomierskiego...* S. 105).

⁸² Також застерігалось, що призначений на сеймі поборцею в Краківському воєводстві Станіслав Гайовський мав збирати й інші податки, які ухвалив би сеймик (*akkomodujące się do laudum w konstytucji postanowionego, na ktore seymik według deklaracyi*) (Volumina legum. T. III. S. 426). Прошовицький реляційний сеймик 14 квітня 1635 р., крім двох подимних, ухвалених на сеймі для платні “московському” й “українному” війську, прийняв рішення про сплату ще трьох

Причина проведення реляційних сеймиків у сеймових податкових постановах зазначалася не завжди: наприклад, в акті надзвичайного сейму 1635 року для більшості воєводств мета скликання післясеймових зібрань не вказана⁸³.

Найчастіше “до братії” відкладалися **вибори поборців**⁸⁴. Зокрема, цією чинністю мали зайнятися сеймики Белзького (1633, 1640)⁸⁵, Бжесько-Куявського й Іновроцлавського (1633, 1635 I, 1640), Брацлавського (1634, 1638, 1640, 1643), Волинського (1634, 1635 I, 1640), Іновроцлавського (1643), Київського (1633, 1634, 1640, 1642⁸⁶, 1643), Краківського (1634⁸⁷, 1638⁸⁸, 1640⁸⁹), Ленчицького (1633, 1634, 1638), Люблінського (1633, 1634, 1635 I, 1638, 1640, 1642, 1643), Плоцького (1633, 1642, 1643), Подільського (1634,

подимних “для підтримки пруської війни” (суму передбачалося зібрати 10 лановими поборами) та двох чопових (одне планувалося передати до скарбу, друге – на платню повітовому жовнірові) (ASWK. T. II. S. 188–190. № 67).

⁸³ Шляхта Белзького воєводства, зібравшись після цього сейму на реляційний сеймик 15 січня 1636 р. (*uchwałą sejmu przeszłego dwuniedzielnego od Krola IMci pro die decima quinta januarii złożony*), постановила зібрати одне чопове, проте призначені шафарями галицький каштелян, белзький староста Ян Белжецький і коронний стольник, дроговиський староста Миколай Остророг мали передати зібрані гроші до скарбу тільки довідавшись, що згоду на сплату чопового дали інші воєводства – “вищі”, зокрема Краківське, Познанське, Сандомирське, Каліське, Люблінське та інші (Lauda, арк. 244–245, № 101).

⁸⁴ У постановах сейму 1643 року застерігалось, що обрані на сеймиках поборці мали бути осілими (“do poborców, których sobie bene possessionatos, na seymikach blisko przyszłych relacyinych powiatach obiorą”; постанова “Sposob wybierania y oddawania poborow do skarbu naszego W. X. Lit.”) та не могли ухилитися від виплати грошових сум під приводом “приватних лядв” (“poborca żaden laudis privatis, ieżeli iakie stanęły, od zupełnego dosyć uczynienia woiewodztwu, albo powiatowi, wolen bydź nie może”; постанова “Dochodzenie retent u poborców”) (Volumina legum. T. IV. S. 33).

⁸⁵ Белзький реляційний сеймик 27 червня 1640 р. обрав поборцею перших шести ланових поборів Миколая Мірецького, других шести поборів – Станіслава Щавінського (Lauda, арк. 272–275).

⁸⁶ Обраний на реляційному сеймику поборця чотирьох ланових поборів у Київському воєводстві мав присягнути відразу під час зібрання. Також на сеймику мав складати присягу (*praevio iuramento*) київський земський писар Федір Проскура стосовно збору двох грошових сум (25 і 8 тисяч), які мало сплатити воєводство (“Soaequatio w podatkach”; Volumina legum. T. IV. S. 21–23).

⁸⁷ Прошовіцький реляційний сеймик 2 вересня 1634 р. обрав поборцями податків Александра Нікодема Бялобжеського (для Краківського, Прошовського, Ксенського і Леловського повітів) і сондецького підстаросту Кшиштофа Велогловського (для Чховського і Бецького повітів) (ASWK. T. II. S. 182).

⁸⁸ Прошовіцький реляційний сеймик 7 червня 1638 р. обрав поборцею двох поборів краківського скарбника Стефана Съцібора Хелмського (Ibid. S. 227).

⁸⁹ Прошовіцький реляційний сеймик 19 червня 1640 р. обрав поборцею трьох ланових поборів краківського ловчого Яна Съцібора Хелмського (Ibid. S. 251).

1640, 1646), Руського (1642⁹⁰, 1643⁹¹, 1647⁹²), Сандомирського (1634, 1638, 1642), Серадзького (1633, 1642), Чернігівського (1646, 1647) воєводств, Бельської (1640, 1642⁹³), Варшавської (1634, 1635 I, 1642), Велюньської (1633, 1634, 1638, 1640), Вишгородської (1633, 1634, 1635 I, 1638, 1640, 1642), Галицької (1633, 1634, 1640, 1643⁹⁴), Гостинської (1633, 1634, 1638, 1640, 1642), Добжинської (1633, 1640), Дрогичинської (1635 I, 1640), Дрогичинської і Мельницької (1642), Закрочимської (1633, 1634, 1635 I, 1642), Інфлянтської (1633), Лівської (1633, 1642), Мельницької (1638), Равської (1642), Рожанської (1635 I, 1640, 1642, 1646), Сохачевської (1633, 1638, 1642), Холмської (1634, 1640⁹⁵, 1642, 1643, 1646), Черської (1633, 1635 I, 1642, 1643), Цеханувської (1635 I) земель, Заторсько-Осьвенцімського князівства (1634⁹⁶, 1635 I, 1638⁹⁷), повітів ВКЛ (1633, 1634⁹⁸, 1635 I). Вірогідно, що вибори поборців мали відбуватися на післясеймових сеймиках і в тих випадках, коли в податкових актах поборці окремих воєводств чи земель не згадувалися взагалі (тобто вони ані називалися, ані їх обрання не відкладалося “до братії”).

⁹⁰ Вишенський реляційний сеймик 30 квітня 1642 р. не обрав поборців, оскільки вирішив виплатити до скарбу призначену сеймом суму за рахунок прибутків з чопового, не збираючи поборів (AGZ. Т. XX. S. 462–463. № 214).

⁹¹ Вишенський реляційний сеймик 12 травня 1643 р. обрав поборцями: у Перемишльській землі – перемишльського підстаросту Францішека Дубравського і Каспера Вояковського, у Сяноцькій землі – сяноцького граничного коморника Самуеля Влостовського. Для Львівської землі, яка планувала виплату ухвалених на сеймі сум за рахунок чопового, вибори поборці не проводились (Ibid. S. 473–474).

⁹² З тексту сеймового податкового акту незрозуміло, якого сеймика стосується запис “Sejmik in crastino S. Ioannis Baptistae. Poborce do braci biorą” – усього Руського воєводства (у тому числі Холмської землі) чи тільки Галицької землі? Можливо, лише останньої, оскільки в Галицькій землі сеймик відбувся 25 червня 1647 р. (*na dzień dzisiejszy sejmiku relacyjnego, według konstytucyj przeszłej warszawskiej zgromadzeni*), ухваливши спосіб сплати двох подимних: перше – подимним, друге – чоповим (Ibid. Т. XXIV. S. 67–68. № 51).

⁹³ Сеймик Бельської землі 28 березня 1642 року обрав поборцею для збору чопового Яна Толвінського (BN, BOZ, sygn. 1809, k. 562 v.).

⁹⁴ Галицький сеймик 4 травня 1643 р. обрав поборцею галицького підсудка Зигмунта Свірського (AGZ. Т. XXIV. S. 49–50. № 39).

⁹⁵ На реляційному сеймику Холмської землі 25 червня 1640 р. поборцею обрано красноставського гродського писаря Павла Рудницького (APL, Castrensia Chelmensia, Relations, ks. 61, k. 538–539 v.).

⁹⁶ Заторський реляційний сеймик 11 вересня 1634 р. обрав поборцею податків Александра Старовейського (ASWK. Т. II. S. 183).

⁹⁷ Заторський реляційний сеймик 7 червня 1638 р. обрав поборцею чотирьох поборів Анджея Пісажовського (Ibid. S. 232).

⁹⁸ Про відкладення виборів поборців “до братії” в податковому акті 1634 року зазначено лише щодо Оршанського повіту, хоча очевидно, що це стосувалось усіх сеймиків ВКЛ, оскільки поборці названі тільки для Браславського й Ошмянського повітів (“Podatki w woiewodztwach vchwalone”; ЦДІА України у Львові, ф. 9, оп. 1, спр. 385, стор. 744–749).

Крім обрання поборців, післясеймові сеймики мали здійснювати *вибори шафарів*: на зібраннях шляхти Белзького (1640)⁹⁹, Краківського (1638, 1640)¹⁰⁰, Люблінського (1640, 1643), Плоцького (“до солі”, 1643), Подільського (1640), Сандомирського (1638) воєводств, Варшавської (1643), Добжинської (1640), Сохачевської (1640), Холмської (1640)¹⁰¹ земель. У 1638 р. сеймик Краківського воєводства повинен був також обрати “чоповника” (збирача або орендаря чопового)¹⁰².

Доволі часто в сеймових податкових актах апробувалися постанови (лявди) майбутніх післясеймових сеймиків із застереженням, чого саме ці постанови мали стосуватися, що опосередковано свідчить про завдання цих зібрань. Зокрема, отримали *апробацію* лявди сеймиків стосовно:

збору податків – Белзького (*de modo contribuendi et tempore exsolvendi*, 1643)¹⁰³, Бжесько-Куявського й Іновроцлавського (1646), Брацлавського (1643, 1646), Волинського (1646), Київського (1646), Краківського (1642¹⁰⁴, 1643), Ленчицького (1646), Люблінського (1643, 1646), Плоцького (1642, 1643, 1646), Руського (1643)¹⁰⁵, Сандомирського (1643, 1646), Чернігівського (1646) воєводств, Бельської (1646), Варшавської (1643, 1646), Велюньської (1646), Вишгородської (1646), Галицької (1643¹⁰⁶, 1646¹⁰⁷), Гостинської (1646), Добжинської (1640, 1642,

⁹⁹ Белзький реляційний сеймик 27 червня 1640 р. обрав шафарями белзького воєводу Якуба Собеського і белзького підкоморія Яна Коморовського (Lauda, арк. 272–275, № 108).

¹⁰⁰ На прошовіцьких реляційних сеймиках 7 червня 1638 р. і 19 червня 1640 р. шафарем було обрано сондецького і спішського старосту Єжи Любомирського (ASWK. Т. II. S. 227, 251).

¹⁰¹ У Холмській землі поборця був зобов’язаний передавати зібране чопове і фурманку до рук шафарів, обраних на сеймику і “специфікованих” у лявдумі (Volumina legum. Т. III. S. 366). Відповідну ухвалу прийняв тогорічний холмський реляційний сеймик, призначивши шафарями холмського скарбника Анджея Хоїнського та Яна Ясенського (APL, Castrensia Chelmensia, Relationes, ks. 61, k. 538–539 v.).

¹⁰² Прошовіцький реляційний сеймик 7 червня 1638 р. обрав екзакторами чопового краківського ловчого Яна Сьцібора Хелмського і Станіслава Орачовського (ASWK. Т. II. S. 227).

¹⁰³ Зібравшись на реляційний сеймик 28 квітня 1643 р. (*według konstytucji sejmu przeszłego*), шляхта Белзького воєводства постановила зібрати одне подимне до дня Св. Яна (поборцем обрано Якуба Рудницького) та встановила порядок сплати заборгованостей. Визначивши порядок сплати чотирьох подимних (протягом трьох років), белзька шляхта (*że na tym sejmiku de modo et tempore contribuendi namówić moc tacy*) остаточне рішення стосовно їх збору відклала до депутатського сеймика, узалежнивши свою позицію в цій справі від рішення Руського, пруських та інших воєводств, які не мали власних послів на сеймі (Lauda, арк. 309–312, № 117).

¹⁰⁴ Учасники прошовіцького реляційного сеймика 26 березня 1642 р. прийняли постанову (*przychylając się do tejże uchwały sejmu blisko przeszłego, laudum takowe autoritate sejmu tegoż już aprobowane postanowiliśmy*) про порядок сплати двох подимних і збір одного чопового (ASWK. Т. II. S. 272–273. № 103).

¹⁰⁵ У постанові вишенського реляційного сеймика від 12 травня 1643 р. зазначалося, що він “na namówienie quo genere contributionum summa dvojgu podymnym korespondująca ma być wydawana złożony” (AGZ. Т. XX. S. 473).

¹⁰⁶ У Галицькій землі сеймик 4 травня 1643 р. прийняв постанову про сплату двох подимних (Ibid. Т. XXIV. S. 49–50. № 39).

¹⁰⁷ У Галицькій землі сеймик 5 лютого 1647 р. ухвалив збір одного подимного (поборцем призначено галицького гродського писаря Станіслава Гловінського) (Ibid. S. 63–64. № 49).

1647), Дрогичинської (1643, 1646), Закрочимської (1640), Мельницької (1640, 1646), Рожанської (1646), Сохачевської (1643), Холмської (1643), Цеханувської (1640, 1643), Черської (1646) земель, Заторсько-Осьвенцімського князівства (1642¹⁰⁸, 1643, 1646), а також у воєводствах, які не прислали послів на сейм (стосовно податків, за прикладом інших воєводств, 1646);

чопового – Брацлавського (1642), Волинського (крім фурманки, що мала сплачуватися безпосередньо до скарбу, 1647), Люблінського (1642), Руського (дворічного, 1642)¹⁰⁹, Подільського (1643), Серадзького (дворічного, 1646) воєводств, Бельської (1642)¹¹⁰, Варшавської (1643), Віської (1642, 1646), Галицької (1642)¹¹¹, Закрочимської (1642), Нурської (1642), Рожанської (1642)¹¹², Черської (1642) земель;

податків і чопового – Белзького (1646)¹¹³ воєводства, Варшавської (1642), Равської (1642), Сохачевської (1646), Холмської (1646), Цеханувської (1642) земель; *податків і “домашньої оборони”* – Краківського воєводства (у разі потреби, 1646)¹¹⁴;

¹⁰⁸ Ухвала заторського реляційного сеймика від 2 квітня 1642 р. стосувалася виплати суми, що відповідала двом подимним (ASWK. Т. II. S. 273–275. № 104).

¹⁰⁹ Вишньський сеймик 30 квітня 1642 р. ухвалив збір чопового впродовж двох років “jako je nam konstytucya aprobuje” (AGZ. Т. XX. S. 462–463. № 214).

¹¹⁰ Сеймик Бельської землі, який відбувся 28 березня 1642 р. у фарному костьолі в Бранську, з огляду на дозвіл сейму докладно регламентував у своїй постанові порядок збору чопового (*iakochmy w roku tysiąc szesćsetnym czterdziestem z vchwały seymu w tamtemze roku odprawionego pewne postanowanie strony wybierania copowego między sobą postanowili y zawarli, tak y teraz mając facultatem przez Ich Mc panow poslow naszych, z blisko przeszłego seymu w teraznieyszy[m] roku tysiąc szesćsetnym czterdziestem wtorem odprawionego na stanowienie copowego w teyze ziemi naszey do nas przyniesioną, w tym zgromadzeniu naszym na seymiku branskim z naznaczenia tegosz przeszłego seymu dnia dwudziestego osme[go] miesiąca marca przypadającym zgodnie vchwalamy y postanowiamy*) (BN, BOZ, sygn. 1809, k. 562–564).

¹¹¹ Сеймик Галицької землі 15 травня 1642 р. (*konstytucyą świętą naznaczony*) ухвалив спосіб сплати суми, що відповідала двом подимним, шляхом збору півтора подимного та виплати 9 тисяч злотих з минулорічних чопового і прасолки (*one laudo nostro constitutione approbato do czopowego przyłączyliśmy*) (AGZ. Т. XXIV. S. 49–50. № 39). Лявдум про сплату чопового (*do konstytucyey przeszlej ostatniej, które nam laudum o przyszłym terażniejszem czopowem, które currere ma, aprobowała*) шляхта Галицької землі ухвалила лише на тогорічному депутатському сеймику 15 вересня (Ibid. S. 51–52. № 41).

¹¹² “Salvo, ratione ejusdem czopowego y domu sądowego, permanente laudo anteriori” (Volumina legum. Т. IV. S. 24).

¹¹³ Белзький реляційний сеймик 15 січня 1647 р. прийняв постанову про сплату та порядок збору двох подимних (поборцею обрано белзького скарбника Войцеха Убиша) і чопового (адміністраторами, які фактично мали виконувати функції шафарів, обрано белзького підкоморія Януша Прусіновського, белзького старосту Александра Станіслава Белжецького, грабовецького старосту Станіслава Сарбевського і белзького підстоля Яна Лиховського) (Lauda, арк. 329–332, № 124).

¹¹⁴ Крім сплати податків, у постанові прошовицького реляційного сеймика від 8 січня 1647 р. йшлося про вербунок і утримання для безпеки воєводства 500 вояків (200 гусарів і 300 козаків) під командою обраного полковником краківського генерального старости Єжи Любомирського (ASWK. Т. II. S. 316–318).

ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІСЛЯСЕЙМОВИХ СЕЙМИКІВ У СВІТЛІ ПОДАТКОВИХ АКТИВ

оборони Речі Посполитої і “домашньої оборони” від розбійників – Заторсько-Осьвенцімського князівства (1640)¹¹⁵;
податків і оборони – Жмудської землі (1640);
податків і публічної безпеки – спільного генерального сеймика Мазовецького і Підляського воєводств (1646);
податків, чопового і “*poskromienia rozbojnikow*” – Подільського воєводства (1646);
податків і безпеки від розбійників – Сяноцької землі (1646)¹¹⁶;
“погамування прикордонної сваволі” – Подільського воєводства (1642);
оборони Речі Посполитої і своїх кордонів – Браславського, Віленського, Лідського, Оршанського, Ошмянського повітів (1640);
без конкретного зазначення (хоча, очевидно, що стосовно податків) – Белзького (1640)¹¹⁷, Бжесько-Куявського й Іновроцлавського (1640)¹¹⁸, Брацлавського (1640, 1643), Волинського (1640), Київського (1640), Краківського (1640), Ленчицького (1640), Люблінського (1640), Плоцького (1640), Подільського (1640), Познанського й Каліського (1640), Поморського (1640), Руського (1640)¹¹⁹,

¹¹⁵ Постанова реляційного сеймика Заторсько-Осьвенцімського князівства від 26 червня 1640 р. стосувалася суми (призначалася на платню війську), що відповідала двом подимним і мала бути зібрана чотирма лановими поборами, а також збору ще двох ланових поборів на “домашню оборону” від “свавільних людей, злодіїв і лісових розбійників” (поборцею обрано заторського підвоєводу Стефана Янушовського) (Ibid. S. 253–255. № 98).

¹¹⁶ Лявдум сяноцької шляхти, ухвалений 10 січня 1647 р. під час проведення реляційного сеймика у Вишні, передбачав заходи проти “розбійників з угорського прикордоння” (AGZ. T. XX. S. 503–504. № 229).

¹¹⁷ Шляхта Белзького воєводства, зібравшись на реляційний сеймик (*zjechawszy się do Belza na sejmik z uchwały sejmu przeszłego naznaczony i przesłuchawszy relacyej IMciow pp. braciej pp. posłów naszych*), 27 червня 1640 р. прийняла постанову, в якій було розглянуто справу заборгованостей воєводства перед коронним скарбом та ухвалено збір (до 10 серпня) шести ланових поборів (що перевищувало два подимних) і одного чопового. На випадок війни з Портою передбачалася сплата ще шести ланових поборів, гроші з яких мали бути передані обраному тоді ж ротмістром белзькому підчашому Янушові Прусіновському на утримання хоругви (200 гусарів) (Lauda, арк. 272–275, № 108).

¹¹⁸ 30 липня 1640 р. шляхта Бжесько-Куявського й Іновроцлавського воєводств, зібравшись на сеймик “według uchwały sejmu przeszłego warszawskiego na obmyślenie albo złożenie tylkiej sumy, ile dwoje podymne uczyni i powrócenie z retent”, прийняли відповідну постанову. У ній визначено спосіб сплати суми, яка відповідала двом подимним і до якої увійшли гроші, зібрані за перший квартал чоповим, що сплачувалося згідно з постановою радзейовського сеймика від 27 березня. У сеймиковій постанові неодноразово згадувалося про її апробацію минулим сеймом (“in vim laudi immutabilis, którego nam ciż panowie posłowie nasi aprobacyą przynieśli...” або “Co wszystko innitendo approbationi comitali varsaviensi anni praesentis firmitatis habere chcemy i uchwalamy”) (Dzieje ziemi Kujawskiej oraz akta historyczne do nich należące. Warszawa, 1888. T. II: Lauda i instrukcyje. 1572–1674 / Ogłosił Adolf Pawiński. S. 54–56. № 18).

¹¹⁹ У постанові вишеського реляційного сеймика від 4 липня 1640 р. зазначалося, що він “uchwałą przeszłego sejmu [...] złożony na dalszą obronę Rzptej i płacą wojska dalszą, także i namowę, jakim kształtem sumę względem dwojga podymnego żołnierzowi w służbie na ten czas ad primam septembris będącemu płacić mamy” (AGZ. T. XX. S. 440).

Сандомирського (1640), Серадзького (1640), Чернігівського (1640) воєводств, Варшавської (1640), Віської (1640), Вишгородської (1640), Галицької (1640), Гостинської (1640, 1643), Добжинської (1640), Дрогичинської (1640, 1643), Лівської (1640), Ломжинської (1640), Нурської (1640), Равської (1640), Рожанської (1640), Сохачевської (1640, 1643), Холмської (1640, 1643), Черської (1640), Цеханувської (1643) земель, Мстиславського (1640), Оршанського (1640), Смоленського (1640), Упітського (1640) повітів.

Крім того, апробувалися постанови минулих сеймиків деяких воєводств, які (постанови) зазвичай також були пов'язані з податковими питаннями¹²⁰. Зокрема, було апробовано: *сеймом 1634 року* – ляддум сеймика Краківського воєводства про утримання повітового жовніра; *надзвичайним сеймом 1635 року* – ухвалу вишенського сеймика про дарування обивателями Руського воєводства певної суми місту Львову¹²¹; *сеймом 1640 року* – січневу ухвалу торунського сеймика Поморського воєводства про сплату одного побору і “акцизи дупли”, зібрані гроші з яких мали передаватися до рук коронного підскарбія; ляддум сеймика Познанського воєводства 1639 року щодо податків; ляддум минулого сеймика Краківського воєводства “на збирання чопового”¹²²; ляддум сеймика Серадзького воєводства; ляддум радзейовського сеймика Бжесько-Куявського воєводства від 27 березня стосовно чопового; ляддум ліпінського сеймика Добжинської землі від 27 березня стосовно чопового; ляддум сеймика Волинського воєводства про сплату двох подимних; *сеймом 1642 року* – повторно ляддум Іновроцлавського воєводства щодо податків (вперше апробований на попередньому сеймі); постанови Познанського й Каліського воєводств, Ломжинської землі стосовно чопового; ліпінські постанови Добжинської землі стосовно чопового, які були подані до бобровницьких гродських книг і ратифіковані попередніми сеймами (згадуються ще раз в акті сейму 1643 року); ляддум шляхти Грабовецького повіту Белзького воєводства; повторно ляддум Плоцького воєводства 1640 року; *сеймом 1643 року* – ляддум Познанського й Каліського воєводств щодо диспозиції конфіскованими маєтками каліського поборці-боржника Миколая Мешковського; ляддум Велюньської землі щодо способу збору податків; ляддум Холмської землі 1642 року; *сеймом 1646 року* – ляддум “нещодавно минулого” (очевидно, передсеймового) сеймика Познанського й Каліського воєводств стосовно податків і боржників подимного та чопового; ляддум

¹²⁰ Оскільки ухвалення податків належало виключно до прерогатив сейму, послі сеймиків, які в разі гострої потреби приймали рішення про збір податків, мали дбати про затвердження своїх постанов на найближчому сеймі (*Filipczak-Kocur A. Skarb koronny za Władysława IV... S. 16*).

¹²¹ Постанова вишенського сеймика від 14 березня 1634 р., згідно з якою шляхта Львівської землі зобов'язалась сплатити окремий побор “на оборону замку і міста Львова” (*AGZ. T. XX. S. 352–353. № 185*).

¹²² Постанова прошовіцького передсеймового сеймика від 27 березня 1640 р. (*ASWK. T. II. S. 247–248. № 95*).

шляхти Грабовецького і Городельського повітів Белзького воєводства про сплату подимного для озброєння Грабовецького замку¹²³; постанови минулих сеймиків Волинського, Люблінського воєводств стосовно податків; ухвали сеймиків Краківського воєводства “na podatki ad securitatem” Бецького і “Сховського” повітів¹²⁴; можливо, ухвалений лядум Заторсько-Осьвенцімського князівства стосовно податків; лядум Галицької землі¹²⁵ стосовно чопового і підданих-утікачів (із застереженням, що стосуватиметься тільки обивателів Галицького, Коломийського і Теревовельського повітів); постанови Ломжинської, Львівської¹²⁶ земель стосовно чопового.

У сеймових податкових актах також могли опосередковано затверджуватися результати виборів, проведених на минулих сеймиках. Наприклад, сейм 1633 року затвердив шафарів, обраних на сьредському сеймику (для Познанського воєводства – коронний надворний маршалок, великопольський генеральний староста Станіслав Пжиємський, для Каліського воєводства – каліський воєвода Зигмунт Грудзінський), а в 1640 р. у Львівській землі шафунек податків мав перебувати при львівському земському судді Марціані Моравцю, обраному шафарем на минулому вишенському сеймику¹²⁷.

У сеймових податкових актах також містяться відомості про **різні аспекти діяльності** післясеймових та інших сеймиків. Зокрема, у 1634 р. поборці повинні були звітуватися перед державним скарбом про податки, ухвалені як на тогорічному сеймі, так і раніше (*etiam priuatis laudis pozwolonych*)¹²⁸; у 1640 р. при розгляді в трибуналі справ боржників зі сплати податків мали враховуватися постанови сеймиків (*non derogando laudis*), згідно з якими поборці і шафари зобов’язувалися відвозити грошові суми до Львова на платню війську (очевидно, минуючи скарб); у 1642 р. Серадзький гродський уряд повинен був розрахуватися за гроші (1/3 побору), зібрані на побудову приміщення для зберігання гродських книг, на депутатському сеймику; у 1647 р. післясеймовий сеймик Лівської землі

¹²³ Йшлося про постанови шляхти Грабовецького і Городельського повітів, ухвалені на белзьких сеймиках 7 січня 1642 р., 2 січня 1643 р., 2 січня 1645 р., 13 вересня 1646 р. стосовно збору податків “na skupienie armaty do zamku grabowieckiego” (APL, Castrensia Graboviensia, Relationes, ks. 85, k. 913–915).

¹²⁴ Йшлося про ухвали шляхти Бецького повіту на передсеймовому сеймику в Прошовіцах 2 січня 1645 р. та на з’їзді під час судових рочків у Бечі 16 травня того ж року, що стосувалися утримання підрозділу піхоти (на чолі з поручником) для захисту від розбійників (ASWK. Т. II. S. 301–304. № 115, 116).

¹²⁵ Постанова галицького передсеймового сеймика від 6 вересня 1646 р. (AGZ. Т. XXIV. S. 61–62. № 47).

¹²⁶ Постанова вишенського передсеймового сеймика від 13 вересня 1646 р. (Ibid. Т. XX. S. 491. № 226).

¹²⁷ Volumina legum. Т. III. S. 366. М. Моравець був обраний шафарем Львівської землі на вишенському передсеймовому сеймику на початку квітня 1640 р. (AGZ. Т. XX. S. 438).

¹²⁸ ЦДІА України у Львові, ф. 9, оп. 1, спр. 385, стор. 743 (“Czas oddawania podymnego u robogow koronnnych”).

мав дати згоду на сплату місцевому поборцеві, лівському старості Северину Домбровському такого ж *salarium*, як і за збір попередніх (“перших”) податків¹²⁹.

В акті 1640 р. неодноразово згадується про звітність поборців та інших виконавчих осіб перед сеймиковими зібраннями. Зокрема, поборці Київського воєводства повинні були розраховуватися на сеймику (а не в скарбі), “оскільки за них воєводство платить”; у Лівській землі скарбник мав відвезти гроші (відповідно два подимних) до Львова і прозвітувати (*reddet rationem*) “браті на сеймику, а не скарбові”; у Нурській землі поборця мав здійснити на сеймику розрахунок з ретент, згідно з конституцією 1638 року; у Добжинській землі поборців зобов’язали розраховуватися на реляційному сеймику з поборових (згідно реєстрів і скарбових атестацій) і подимного (згідно здійснених у гроді присяг) залишків та на перших після сеймика бобровницьких кверелах (скарговій судовій сесії) віддати їх до рук шафаря під загрозою покарання баніцією і конфіскації маєтків за позовом будь-кого зі шляхти чи обраного на сеймику інстигатора.

У деяких випадках обумовлювалося скликання або діяльність післясеймового сеймика того чи іншого воєводства (землі). Зокрема, після звичайного сейму 1635 року сеймики Брацлавського воєводства і Дрогичинської землі скликалися для вирішення усіх податкових питань, оскільки на сеймі не було їхніх (сеймиків) представників; у 1642 р. сеймик Лівської землі мав прийняти лявдум у разі нестачі двох поборів і чопового для виплати суми, що дорівнювала двом подимним; у 1643 р. призначено сеймики у Волинському, Ленчицькому воєводствах, Лівській, Ломжинській землях, оскільки вони не прислали на сейм своїх послів; у 1646 р. скликався сеймик Нурської землі, послів якої також не було на сеймі; у 1647 р. сеймик Серадзького воєводства мав відбутися у випадку, якщо б на виплату грошової суми, призначеної цьому воєводству сеймом, не вистачило вже ухвалених податків; того ж року скликалися сеймики Добжинської землі і Троцького повіту (останній, згідно з правом ВКЛ), оскільки на сеймі не було їх представників.

Цікава ситуація склалася на сеймі 1643 року. Оскільки послаи Руського воєводства не мали жодних повноважень (*facultatem*) “od braci doma pozostalych” і не бажали вдаватися в жодні декларації стосовно нових податків, сенатори й інші обивателі воєводства зобов’язалися звернутися до учасників реляційного сеймика (скликаного для ухвалення податків на платню “українному” війську) з проханням прийняти рішення про сплату суми, що відповідала чотирьом подимним і призначалася на погашення боргів короля¹³⁰. Якщо б післясеймові зібрання Руського та пруських воєводств, послаи яких також не здійснили на сеймі

¹²⁹ Volumina legum. T. IV. S. 71.

¹³⁰ Ibid. S. 31–33. Учасники вишенського сеймика 12 травня 1643 р. дали згоду на виплату королівських боргів і визначили порядок збору (трьома сплатами впродовж трьох років) суми, яка відповідала чотирьом подимним, але за умови, що гроші будуть виплачені не раніше, аніж вони (учасники) отримають повідомлення на депутатському сеймику про таку ж згоду пруських та інших воєводств, зокрема тих, послів яких не було на сеймі (AGZ. T. XX. S. 473–476. № 218).

декларації, не дали згоду на збір податків, від їх сплати звільнялася решта воєводств. У зв'язку з цим усі воєводства і землі мали отримати на депутатських сеймиках “автентичні документи” від короля про остаточне рішення стосовно податків¹³¹.

В окремих випадках зазначалося (уточнювалося?) *місце проведення* сеймиків: Бельської землі – у Бранську (1635 I, 1640, 1642); Брацлавського воєводства – у Вінниці (1633, 1642, 1643); Варшавської землі – у Варшаві (1642); Велюньської землі – у Велюні (1635 I); Гостинської землі – у Гомбіні (1640); Добжинської землі – у Ліпно (1638, 1640, 1643, 1647); Дрогичинської землі – у Дрогичині (1643); Дрогичинської і Мельницької земель (спільний) – у Дрогичині (1642); Заторсько-Осьвенцімського князівства – у Заторі (1633, 1634¹³², 1640); Київського воєводства – у Житомирі (1643, 1646); Краківського воєводства – у Прошовіщах (1633, 1634, 1635 II, 1638, 1640); Люблінського воєводства – у Любліні (1638, 1640, 1642); Мазовецького воєводства (генеральний) – у Варшаві (1640); Мазовецького і Підляського воєводств (спільний генеральний) – у Варшаві (1646); Мельницької землі – у Мельнику (1635 I); Нурської землі – в Острові (1642); Оршанського повіту – в Орші (“згідно старого звичаю”, 1640); Підляського воєводства (генеральний) – у Дрогичині (1635 II); Познанського й Каліського воєводств – у Сьроді (1640); пруських воєводств (генеральний) – у Мальборку (1635 II, 1638, 1646), Грудзьондзі (1640, 1647); Равського воєводства (генеральний) – у Болемові (1635 I, 1635 II); Равської землі – у Раві (1640); Руського воєводства – у Вишні (1635 II, 1640, 1643); Сандомирського воєводства – в Опатові (1635 II, 1638); Серадзького воєводства – у Шадку (1635 I, 1640, 1642). Також в акті надзвичайного сейму 1635 року для Ленчицького, Бжесько-Куявського й Іновроцлавського, Київського воєводств, Добжинської землі та в акті сейму 1646 року для воєводств, які не прислали послів на сейм, зазначалося, що їх сеймики відбуватимуться “на звичайному місці”. Вказівки про місце проведення зібрань того чи іншого воєводства (землі) не були формальністю, адже саме тоді трапився випадок, коли сеймик було перенесено. В акті сейму 1646 року вказувалося, що “усі елекції і сеймики” шляхти Нурського, Каменецького і Островського повітів “поверталися” – згідно з “давніми правами і звичаями” – до Нура¹³³.

¹³¹ Volumina legum. T. IV. S. 32–33.

¹³² У податковому акті 1634 року зазначалося: “Miasto Zathor pogorzało, a obywatele tameczni na seymiki y roki stanowisk mieć nie mogą, a od podatkow podług libertacyey naszej wolni być mają” (ЦДІА України у Львові, ф. 9, оп. 1, спр. 385, стор. 745).

¹³³ Volumina legum. T. IV. S. 50. З огляду на погані переправи через річки Буг і Лівець та віддаленість Каменецького й Островського повітів у 1641 р. сейм постановив перенести сеймики Нурської землі терміном на шість років до королівського міста Острів (як розміщеного посередині землі) (“Przeniesienie seymiku w ziemie nurskiej”; Ibid. S. 19). Проте це викликало плутанину й суперечності: вже в 1642 р. в Нурській землі відбулося два передсеймових сеймика (в Нурі й Острові), і на тогорічний сейм від землі прибуло дві делегації (*Paradowski P. W obliczu “nagłych potrzeb” Rzeczypospolitej...* S. 106–107, 108–109). Остаточне рішення в цій справі ухвалив сейм 1647 року, згідно з конституцією якого “усі елекційні сеймики та публічні з'їзди” було повернуто назад до Нура (“Seymiki nurskie”; Volumina legum. T. IV. S. 65).

У ряді випадків сеймові податкові акти регламентували усі аспекти, пов'язані зі збором податків в окремих воєводствах, і в останніх післясеймові сеймики, очевидно, *не призначалися* (або, принаймні, про їх скликання чи якісь післясеймові чинності не йшлося)¹³⁴. Зокрема, така ситуація мала місце для Белзького (1638, хоча поборця не вказаний¹³⁵), Бжесько-Куявського (1643, 1647), Брацлавського (1647), Волинського (1638, 1642), Іновроцлавського (1647), Київського (1638), Краківського (1647), Люблінського (1647), Плоцького (1638), Познанського й Каліського (1638, 1642, 1643, 1647), Подільського (1638), Чернігівського (1638) воєводств, Віської (1633, 1638), Гостинської (1635 I), Лівської (1638), Ломжинської (1638, 1642), Львівської (1638, хоча поборця не вказаний), Нурської (1638), Перемишльської (1638), Равської (1635 I, 1638), Рожанської (1638), Сохачевської (1635 I), Сяноцької (1638), Цеханувської (1638), Чернігівської (1633) земель, усіх земель (крім Вишгородської) Мазовецького воєводства (1638), Заторсько-Осьвенцімського князівства (1647), усіх повітів ВКЛ (1635 II, 1638, 1643¹³⁶), Інфлянтської землі (1640, 1643), повітів Поморського воєводства (1635 II), Віленського (1647), Браславського (1647), Вількомирського (1647), Лідського (1647), Ошмянського (1647), Мстиславського (1647), Новгородського (1647), Слоніського (1647), Смоленського (1635 I), Мінського (1647), Полоцького (1647), Гродненського (1647), Упітського (1647) повітів і Жмудської землі (1647).

Не завжди чинності, які відкладалися сеймовими послами “до братії”, мали відбуватися на післясеймових сеймиках. Так, у 1633 р. вибори поборці у Львівській землі були призначені на перших львівських кверелах, у Перемишльській землі – на перших перемишльських кверелах, у Сяноцькій землі – на оказованні. За

¹³⁴ Хоча в сеймових актах прямо про це не вказується, на користь такого припущення свідчить, наприклад, відсутність актів післясеймових сеймиків Руського воєводства після сейму 1638 року та Краківського воєводства і Заторсько-Осьвенцімського князівства після сейму 1647 року. Відзначимо також, що після надзвичайного сейму 1635 року, коли у більшості воєводств сеймикам довелося займатися розрахунками з податків і виплатою решти “на пруську війну”, у Бжесько-Куявському й Іновроцлавському, Серадзькому воєводствах та Велюньській землі реляційні сеймики були призначені, хоча ці воєводства і землі не мали заборгованостей перед скарбом (Volumina legum. T. III. S. 431). Натомість після сейму 1638 року реляційний сеймик Волинського воєводства зібрався 31 травня в Луцьку і обрав поборцем Пйотра Гулевича (ЦДІА України у Києві, ф. 25, оп. 1, спр. 210, арк. 692–692 зв.), а в 1642 р. післясеймовий сеймик у Луцьку було призначено (для перевірки рахунків поборців і визначення заборгованостей та боржників) на 26 березня іншою постановою сейму (“Соаеquatіo w podatkach”; Volumina legum. T. IV. S. 22); див. його постанову від 27 березня (ЦДІА України у Києві, ф. 25, оп. 1, спр. 230, арк. 357–360).

¹³⁵ 9 серпня 1638 р. шляхта Белзького воєводства з'їхалась до Белза “tak dla spraw swych na dzisiejszych kwerelach belzkich przypadających, jako i za uniwersałom Krola IMci p. n. m. dla obrania poborcy do wybierania dwojga podymnego na sejmie przeszłym walnym warszawskim uchwalonego”. Сеймик був скликаний королем, оскільки через помилку (*nescitur quo fato vel errore*) на минулому сеймі не був призначений ані поборця, ані сеймик для його обрання. Шляхта застергла, що таке “приватне” скликання сеймика не має шкодити (*derogować*) давнім правам і вольностям, та обрала поборцем Яна Напюрковського (Lauda, арк. 260, № 104).

¹³⁶ Сейм 1643 року ухвалив окремий акт “O podatkach W. X. Lit.”, в якому не йшлося про проведення післясеймових сеймиків (Volumina legum. T. IV. S. 33–35).

ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІСЛЯСЕЙМОВИХ СЕЙМИКІВ У СВІТЛІ ПОДАТКОВИХ АКТИВ

ухвалою сейму 1634 року, у Львівській і Сяноцькій землях обрання поборці мало відбутися під час перших кверел після публікації універсалу¹³⁷, а в Перемишльській землі – 22 серпня в Перемишлі (тоді як реляційний сеймик цим трьом землям Руського воєводства призначався на час проведення депутатського). Після звичайного сейму 1635 року вибори поборців у Руському воєводстві передбачалося здійснити: у Львівській землі – у Львові наступного дня після оказовання, у Перемишльській землі – на загальновоєводському сеймику, у Сяноцькій землі – у Сяноку в день оказовання¹³⁸, у Галицькій землі – у день оказовання, у Холмській землі – наступного дня після оказовання; у Белзькому воєводстві – на оказованні¹³⁹; у Плоцькому воєводстві – 2 квітня (тоді як сеймик скликався на 24 квітня). У 1638 р. вибори поборці у Перемишльській землі мали відбутися на кверелах у Перемишлі, у Сяноцькій землі – на кверелах у Сяноку, у Холмській землі – на кверелах 17 травня (очевидно, так само і в Галицькій землі), у Варшавській і Черській землях – на майбутніх кверелах. Того ж року в Закрочимській землі “декларацію і ліквідацію” податків передбачалося ухвалити на майбутній сесії Закрочимського земського суду.

Траплялися випадки, коли окремі воєводства і землі не фігурують у сеймових податкових актах: в акті 1633 року не згадується Смоленське воєводство (тільки Стародубський повіт), в актах 1634, 1635 (II) і 1638 років – Інфлянтська земля, в акті 1642 року – Інфлянтська земля й усі литовські повіти, в акті 1643 року – Ленчицьке воєводство, Лівська земля, в акті 1646 року – Лівська, Нурська, Равська, Інфлянтська землі й усі литовські повіти. Також в акті 1634 року нічого не зазначено про Смоленське воєводство (хоча саме воно згадується), в акті 1635 (I) року – про Інфлянтську землю, в акті 1638 року – про Бжесько-Куявське й Іновроцлавське воєводства, Бельську землю (помилково як *powiat brański*), в акті 1643 року – про Ломжинську землю, в акті 1647 року – про Інфлянтську землю.

* * *

Таким чином, податкові акти сеймів 1635–1647 рр. є інформативним, а отже – враховуючи брак сеймикової документації окремих зібрань – цінним джерелом до історії післясеймових сеймиків у Речі Посполитій. У світлі їхньої інформації еволюція післясеймових сеймиків (і сеймикової системи загалом) у роки

¹³⁷ Сяноцька шляхта обрала поборців для збору ухвалених на сеймі податків 5 вересня 1634 р. в Сяноку (*pod czas sądzenia kwerel po oddaniu do grodu konstitucyey i uniwersalu poborowego*), тоді як львівська – під час депутатського сеймика 11 вересня того ж року (AGZ. T. XX. S. 366–367. № 190, 191).

¹³⁸ Це сеймове рішення не було виконане: поборців у Львівській, Перемишльській і Сяноцькій землях призначили постановою реляційного сеймика 24 квітня 1635 р. у Вишні (Ibid. S. 387).

¹³⁹ Оскільки на час проведення оказовання в Белзькому воєводстві сеймові конституції ще не надійшли до місцевих гродів, белзька шляхта обрала поборцями двох подимних Яна Вежбіцького під час післясеймового сеймика 24 квітня 1635 р. (APL, Castrensia Graboviensia, ks. 82, s. 2087–2088).

правління Владислава IV виглядає неоднозначно. З одного боку, спостерігається тенденція до децентралізації політичного (передусім фінансового) життя в державі та перебрання сеймиками сеймових компетенцій і функцій. Ця тенденція проявляється у хронологічній віддаленості від моменту завершення сейму та значній різниці в часі проведення післясеймових зібрань в окремих воєводствах (землях), частому відкладанні на сеймі податкових справ “до братії” (зокрема, це добре видно на прикладі виборів поборців), прагненні до апробування сеймом постанов як майбутніх, так і минулих сеймиків, а також у детальному висвітленні їх роботи. З іншого боку, подібна практика не набуває сталого й загальнодержавного характеру, а варіюється стосовно зібрань окремих воєводств (земель), причини чого, очевидно, слід шукати в регіональних інтересах і рівні політичної культури місцевої шляхти¹⁴⁰. Водночас у роботі післясеймових зібрань простежується прагнення до ретельного дотримання сеймових рішень.

**FUNCTIONING OF POST-DIET DIETINES
IN THE LIGHT OF TAXING ACTS PASSED BY DIETS
IN THE POLISH-LITHUANIAN COMMONWEALTH, 1633–1647**

Oleksiy VINNYCHENKO

The Ivan Franko National University of L'viv,
the Chair of Ancient Ukrainian History and Archival Studies

Having been established in the end of the XVIth century as an element of parliamentary system in the Polish-Lithuanian Commonwealth, under the rule of Władysław IV (1632–1648) post-diet dietines were already functioning on the permanent basis. Because of lack of laws regulating their jobs important information on these may be found in taxing acts passed by diets – that were requisition universals and tax declarations of voivodeships. Besides fixation of the time and place for calling of post-diet dietines in various voivodeships and lands taxing acts passed by diets in 1633–1647 determined matters which their participants had to settle (approval of taxes and the way of their raising, election of taxers, use of money collected, maintenance of public security etc) and approbated previous and future resolutions of dietines.

Key words: Polish-Lithuanian Commonwealth, Władysław IV, parliamentary system, diet, post-diet dietines.

Стаття надійшла до редколегії 20.01.2005

Прийнята до друку 21.03.2005

¹⁴⁰ Про неоднозначність розвитку інституту післясеймових сеймиків у цей період свідчить приклад Познанського й Каліського воєводств, сеймик яких належав до опозиційних стосовно короля шляхетських зібрань і прагнув до посилення своїх позицій щодо сейму (*Holdys S. Praktyka parlamentarna... S. 20–22*), проте, згідно зі сеймовими податковими актами, реляційні сеймики призначалися тут найрідше.